

II. Abdülhamid Dönemi'nde Darümuallimin Haricinde Muallim İstihdamı ve Muallimliğe Giriş İmtihanında Adaylara Yöneltilen Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiya Soruları

The Recruitment of Teachers outside the Darümuallimin in the Abdülhamid II Period and Tarih-i Osmanî and Kısas-ı Enbiya Questions Asked to the Candidates in the Entrance Examination for the Teaching

Fatma Kaya Doğanay*^{ID}; Salih Ersoy**^{ID}

Öz

Osmanlı Devleti'nde modern eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte öğretmen yetiştirme ihtiyacı ortaya çıkmış ve 16 Mart 1848'de Darümuallimin teşkil edilmiştir. Ancak bu kurum -ve ileride açılacak diğer öğretmen yetiştiren kurumlar- ülke genelindeki mekteplerin sayıca muallim ihtiyacını karşılama noktasında yetersiz kaldığından hariciden muallim ataması yapılmış ve bu durum Darümuallimin nizamname ve talimatnamelerine yansımıştır. Bu çalışmada temel olarak II. Abdülhamid'in saltanatında Darümuallimin mezunları haricinde muallim istihdamı, rüşdiye mekteplerinde istihdam olunmak üzere imtihana tabi tutulan on üç muallim adayının Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya soruları ile verdikleri cevaplar üzerinde durulmuştur. Ayrıca adayların verdikleri cevaplar karşılığında kaç puan aldıklarının yanı sıra tayin edilip edilmedikleri hususuna değinilmiştir. Nitekim muallimlerin imtihan evrakı içerisinde yer alan tercüme-i hâl varakaları sayesinde hem kişiler hakkında bilgi sahibi olunmuş hem de modernleşme döneminde muallim istihdamının hangi kaynaklardan yapıldığı meydana çıkarılmıştır. Araştırma kaleme alınmadan evvel tarihsel yönetime uygun bir şema takip edilmiştir. Literatür taranmış, eksik kalan noktalar belirlenmiş ve belirli bir sınır çizilmiştir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi seçilmiş ve arşiv belgelerinin yanı sıra ikinci elden kaynaklar kullanılmıştır. Çalışma eğitim tarihi alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Eğitim Tarihi, öğretmen, sınav, atama, tercüme-i hâl.

Abstract

With the opening of modern educational institutions in the Ottoman Empire, the need to train teachers emerged and Darümuallimin was established on March 16, 1848. However, since this institution -and other teacher-training institutions to be opened in the future- was insufficient to meet the need for teachers in schools across the country, teachers were appointed from outside the institution and this situation was reflected in the Darümuallimin regulations and instructions. This study mainly focuses on the employment of teachers other than Darümuallimin graduates during the reign of Abdülhamid II, and the answers given by thirteen teacher candidates who were subjected to examinations to be employed in rüşdiye schools to the questions of Tarih-i Osmanî and kısas-ı enbiya. In addition to how many points the candidates received for their answers, it is also mentioned whether they were appointed or not. As a matter of fact, thanks to the translated state sheets included in the exam documents of the teachers, both information about the individuals was obtained and the sources from which the employment of teachers was made during the modernization period were revealed. Before writing the research, a scheme in accordance with the historical method was followed. The literature was reviewed, the missing points were identified, and a certain boundary was drawn. In addition to archival documents, second-hand sources were used and document analysis was chosen as the data collection technique. The study aims to contribute to the field of history of education.

Keywords: History of Ottoman Education, teacher, examination, appointment, tercüme-i hâl.

* Sorumlu yazar - Corresponding author & Balıkesir Üniversitesi ^{ID} fatma.doganay@balikesir.edu.tr

** ^{ID} salih.12ersoy@gmail.com

Araştırma Makalesi - Research Article & Benzerlik / Similarity: 4

Başvuru & Submitted: 18 Mart 2025 & Kabul & Accepted: 5 Temmuz 2025

Atıf & Citation: Kaya Doğanay, F. & Ersoy, S. "II. Abdülhamid Dönemi'nde Darümuallimin Haricinde Muallim İstihdamı ve Muallimliğe Giriş İmtihanında Adaylara Yöneltilen Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiya Soruları", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 27 (2025): 185-217.

Giriş

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda eğitim alanında değişim ve dönüşüm çabasını hızlandırmıştır. Bu çaba neticesinde eğitim sistemi yeniden yapılandırılmış ve batılı tarzda birçok yeni mektep açılmıştır. Mekteplerde istihdam edilecek muallimlerin farklı bir kaynaktan yetiştirilmesi hususu da bu dönemde ortaya çıkıp şekillenmeye başlamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti'nde, çağdaş anlamda öğretmen yetiştiren ilk kurum 16 Mart 1848'de açılan Darülmuallimindir. Darülmuallimin ilk başlarda mekteplerin ihtiyaç duyduğu muallimlerin atanacağı yegâne kurum olarak görülmüştür. Ancak Darülmuallimin mezunlarının sayıca muallim açığını kapatmaktan uzak bir durumda bulunması sınav yoluyla, kurum dışı atamalar yapılmasının yolunu açmıştır.

Günümüzde, Osmanlı Devleti'nin eğitimde modernleşme serüveni kapsamında muallim yetiştirme meselesini konu edinen birçok çalışma bulunmaktadır. Lakin muallim istihdamı sürecinde adaylara uygulanan imtihanlarda hangi derslerden ne tür sorular yöneltildiği ve muallimlerin hangi kaynaklardan seçildiğini ortaya koyan çalışmalar pek azdır. Bu konuda Çakmak “*Gediz Kazası Erkek Rüşdiye Mektebi (1873-1907) ve Mehmet Emin Efendi'nin Muallim-i Sâni Tayini*”¹ adlı bir çalışma kaleme almıştır. Çakmak araştırmasında Mehmet Emin Efendi'ye uygulanan imtihanda ona yöneltilen tüm sorular üzerinde durmuş ve Mehmet Emin Efendi'nin tayin sürecine odaklanmıştır. Keza Erciment Sarıay, “*Son Dönem Osmanlı Taşra Okullarında Eğitim ve Öğretimin Önemli Bir Figürü: “Muallim-i Sâniler”*”² isimli çalışmasında rüşdiyelerde muallim-i sanilerin görevlendirilmesini değerlendirmiş ve sınavlarına değinmiştir.

Bu bağlamda kurum dışından veya Darülmualliminden mezun olanların istihdamı noktasında adayların liyakatini tespit etmek amacıyla başvuru yaptıkları bölgedeki komisyon tarafından imtihana tabi tutuldukları görülmektedir. İncelenen dönem içerisinde imtihanlarda adaylara Arabî, sarf, nahiv, mantık, Farisî, Gülistan, kavaid, Kavaid-i Osmanî, imla, hesap, a'mâl-i erbaa ve küsurat, Tarih-i Osmanî, kısas-ı enbiya ve coğrafya gibi derslerden sorular yöneltilmiştir. Bu çalışmada II. Abdülhamid'in saltanatında Darülmuallimin mezunları haricinde muallim istihdamı ve rüşdiye mekteplerinde istihdam edilecek olan on üç muallimin imtihan evrakında yer alan Tarih-i Osmanî ve aynı başlık altında değerlendirilen kısas-ı enbiya soruları temel alınmıştır. Nitekim adaylara bu derslerden ne tür sorular sorulduğu, adayların ise bu sorulara ne cevap verdikleri incelenmiştir. Bununla birlikte adayların verdikleri cevaplar karşılığında kaç puan aldıkları ve atanıp atanmadıkları hususu da değerlendirilmiştir. Soru ve cevapları ele alınan on üç muallim arasında on bir muallim-i sani (ikinci öğretmen), bir muallim-i salis (üçüncü öğretmen) ve bir muallim-i evvel (birinci öğretmen) adayı yer almıştır. Rüşdiye mekteplerinde muallim-i evvel idari düzeni ve disiplini sağlamak, talimatları uygulamak,

¹ Biray Çakmak, “Gediz Kazası Erkek Rüşdiye Mektebi (1873-1907) ve Mehmet Emin Efendi'nin Muallim-i Sâni Tayini,” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2017): 223-251.

² Erciment Sarıay, “Son Dönem Osmanlı Taşra Okullarında Eğitim ve Öğretimin Önemli Bir Figürü: “Muallim-i Sâniler,” *İnsanı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?* ed. Osman Zahid Çiğci vd., (TİMAV, 2022), 230-263.

muallimlerin ve öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetlerini kontrol etmekten sorumlu olmuştur. Bir mektepte talebe sayısının artmasına ve ihtiyaç durumuna göre muallim-i sani ve muallim-i salis de tayin edilmiştir. Muallim-i evveller kuvvetli bir özür nedeniyle mektepte bulunmadıklarında yerlerine muallim-i saniler vekalet etmiştir. Muallim-i evvel tayin edilemeyen mektepler de muallim-i sani tarafından idare edilmiştir.³

Arşiv kayıtlarında muallim adaylarının imtihan varakalarını ortaya koyan birçok kayıt bulunsa da özellikle Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya derslerinden de soru yöneltilenler ve ekseriyetle tercüme-i hâl varakası bulunan kişiler seçilmiştir. Tercüme-i hâl “*bir kimsenin hayatının geçiş tarzı, sergüzeşti yerinde kullanılır bir tabirdir*”⁴. Kanun-ı Esasî’nin ilanını izleyen günlerde yani II. Abdülhamid’in padişahlığa henüz geçmesinden sonra 6 Şubat 1879’da sicil-i ahval komisyonu kurulmuş ve devlet memurlarının biyografileri kayda geçirilmeye başlanmıştır. Tercüme-i hâl varakaları üç kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar soru, cevap ve mülahazattır. Soru bölümünde adaylara beş soru yöneltilmektedir. Sorulan soruları, memurlar kendi el yazılarıyla doldurmak mecburiyetindedir. Bunun dışında mülahazat adı verilen kısımda amir, memur hakkındaki düşüncelerini yazmaktadır. Memurlara yöneltilen sorular şu şekildedir⁵:

1. Memurun kendisiyle babasının ismi, mahlas ve şöhreti, babası memur ise rütbesi memur değil ise ne iş yaptığı, nereli olduğu, hayatta olup olmadığı, etnik kökeni ve tabiiyetinin ne olduğu, ailesinin hangi sülaleye mensup olduğu.
2. Memurun doğum yeri ve tarihi. (hicrî ve rumî tarih)
3. Hangi okullarda öğrenim gördüğü, aldığı dersler, diplomasının (tasdikname, icazetname, şahadetname) olup olmadığı, bildiği yabancı diller ve basılmış kitap ve risalelerinin olup olmadığı.
4. Devlet hizmetine ne zaman ve kaç yaşında girdiği, mülahazetle işe başlayıp başlamadığı, memuriyeti boyunca aldığı maaş ve harcırahı, bulunduğu memuriyetlerdeki işe başlama ve işten ayrılma tarihleri, aldığı rütbe nişanlar.
5. Devlet memurluğu süresince hakkında şikâyet olup olmadığı, görevini kötüye kullanıp kullanmadığı, yargılanıp yargılanmadığı, yargılandı ise ceza alıp almadığı.

Konu edinilen dönemde de muallimler zikredilen sorulara cevaplar vermişlerdir. Bu sayede hem kendileri hakkında bilgi sahibi olunmuş hem de modernleşme devrinde muallim istihdamının hangi kaynaklardan yapıldığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma kaleme alınmadan evvel tarihsel yönetime uygun bir şema takip edilmiştir.

³ Düstur, “Umum Mekatib-i Rüşdiyenin Nizamname-i Dahilisidir,” I. Tertip, II, (Dersaadet: Matbaa-i Âmire, 1289), 249-251; Çakmak, “Gediz Kazası Erkek Rüşdiye Mektebi (1873-1907) ve Mehmet Emin Efendi’nin Muallim-i Sâni Tayini”, 236.

⁴ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), 458.

⁵ İshak Şimşek, “Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbakırlı Yöneticiler” (yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013), 30; Ahmet Yadi ve Harun Yılmaz, “Tercüme-i Hâl Varakası ve Sicill-i Ahvâl Kayıtları ile İlgili Yapılmış Çalışmalar,” *Gelecek Geçmiş Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu Bildirileri*, ed. Elif Aşçı vd., (Isparta, 2013), 433-436.

Literatür taranmış, eksik kalan noktalar belirlenmiş ve belirli bir sınır çizilmiştir. Çalışmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi seçilmiş ve arşiv belgelerinin yanı sıra ikinci elden kaynaklar kullanılmıştır. Çalışma eğitim tarihi alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

1. Modernleşme Döneminde Öğretmen Yetiştiren Kurumların Açılması

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Dönemi öncesinde yalnız öğretmen yetiştirmek üzere açılan bir kurum bulunmamaktadır. Tanzimat’a kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti’nde eğitim-öğretim kurumu olarak medreseler öne çıkmıştır. Medreselerde müderrislerin yanı sıra devletin din ve hukuk alanında ihtiyaç duyduğu personel yetiştirilmiştir.⁶ Medreselerde müderrisler bir sistem dahilinde atanarak⁷ vazifelerine başlamışlardır. Ancak medreselerde sadece müderris yetiştirilmeye yönelik bir program uygulanmadığı için pedagojik içerikli derslerin okutulması mümkün olmamıştır.⁸

Medreseler dışında sivil eğitime yönelik kurumlardan bir diğeri sıbyan mektepleridir. Sıbyan mekteplerinde bir çocuğa, İslam dininin kaideleri, Kur’an-ı Kerim okuma, basit düzeyde aritmetik işlemler ve yazı yazma gibi temel bilgiler öğretilmiştir.⁹ Sıbyan mekteplerinde görevlendirilecek muallimlere, Fatih Sultan Mehmed’in hükümdarlığında, Ayasofya ve Eyüp Medreselerinde, “*Âdâb-ı mubâhase*” ile “*Usûl-i tadrîs*” gibi bazı özel dersler okutulmuştur. Bu bağlamda Fatih’in meslekî formasyon kazandırmak üzere Eyüp ve Ayasofya Medreselerinin programına eklediği bu dersleri görmeyenlerin ve alt sınıflarda lazım gelen tatbikatı gerçekleştirmeyenlerin muallim olarak görev almaları yasaklanmıştır.¹⁰

⁶ Refik Turan, “Osmanlı Devleti’nde Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Dersleri,” *Ankara International Congress On Scientific Research* ,7, ed. İsmet Çelik, (Ankara: İksad Yayınevi, 2022), 1154.

⁷ Medresede eğitim görmek amacıyla yola çıkan bir talebe, “*Hâşîye-i Tecrid*” medreselerinden başlayarak birçok müderristen ders alıp, ardından “*Hâriç ve Dâhil*” medreselerin derslerini tamamladıktan sonra dilerse “*Sahn-ı semen*” ve “*Sahn-ı Süleymaniye*” medreselerine gidebilmektedir. Burayı bitirdikten sonra müderrislik yapabileceğine ilişkin diploma mahiyetinde bir icazet almaktadır. Bu süreçten sonra müderris veya kadı adayı “*nevbet*” adı verilen bir sistemle atanmak için sıra beklemektedir. Aday, Anadolu’da görev almak istiyorsa Anadolu kazaskerine, Rumeli’de görev almak istiyorsa Rumeli kazaskerine müracaat ederek belirli günlerde toplanan meclise devam edip “*Matlab*” denilen deftere (*Ruzname*) adını yazdırırdı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 45. Üstelik müderrislik kadrosunun açıldığı tanınmış medreselerde ilgili kadroya birden çok talep olması halinde adaylar arasında imtihan yapılırdı. İmtihanda adaylardan bir konuyu değerlendirdikleri bir risale yazmaları istenirdi. İmtihanlar ekseriyetle büyük camilerden biri seçilerek Rumeli ve Anadolu kazaskerinin katılımıyla halka açık olarak yapılırdı. Mehmet İpşirli “Müderris”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXXI (Ankara 2020), s. 467. Nitekim 19. yüzyılda da mülazemet sisteminin uygulandığını ortaya koyan vesikalar bulunmaktadır. Ancak Tanzimat Devri’yle birlikte memuriyet usulü değişikliğe uğramış ve mülazemet sistemi kaldırılmıştır. Mehmet Aykanat, “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet,” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 34 (2018):168.

⁸ Abdülkadir Özcan, “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi,” *150. Yılında Tanzimat*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 441-442.

⁹ A. Zeki Memioğlu, “İmparatorluktan Cumhuriyete İlk Öğretimimiz,” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 10/21 (2003): 243.

¹⁰ Özcan, “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, 442.

Muallimlere meslekî formasyon kazandırmak üzere Fatih Sultan Mehmed’le birlikte atılmış olan adım onun saltanatından sonra değişikliğe uğramıştır. Sıbyan mekteplerinde artık medreselerde kısmen eğitim almış ya da kendi imkanlarıyla okuma-yazma öğrenmiş ağırbaşlı kişilerden, ekseriyetle mektebin yanında yer alan cami imamlarından muallim olarak faydalanılır olmuştur.¹¹ Bununla birlikte Akyüz, medrese ve sıbyan mektepleri haricinde klasik dönemde Osmanlı Devleti’nde muallim vasfını taşıyan kişileri şu şekilde sıralamıştır: Şehzade ve padişahların eğitiminden sorumlu hocalar, Enderun Mektebi muallimleri, askerî ve teknik okul öğretmenleri, şeyhler, tekke mensupları, din görevlileri, hatipler, vaizler, ahî teşkilatı hocaları, azınlık ve yabancı okul öğretmenleri.¹²

Nitekim II. Mahmud’un saltanatına kadar geçen süreçte yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti’nin sivil eğitim kurumları medrese ve sıbyan mektepleridir. Medreseler ehemmiyetini yitirince ilk iş olarak askerî alanda yeni okullar kurulmuş ardından sivil mektepler açma yoluna gidilmiştir. 19. yüzyılın ilk safhasında medrese haricinde batı tarzında yeni sivil mekteplerin tesis edilmesiyle birlikte öğretmen yetiştirme hususu tekrar ele alınmıştır.¹³ Çünkü açılan yeni mektepler, Fransız modeline göre bakanlıklar biçiminde teşkilatlanan yeni devlet düzenine memur yetiştirmeyi hedeflemiştir. Zira yeni mektep sistemi medrese düzeninden ayrı bir işlevi yerine getirmek zorundadır. Bunun yolu da yeni ders programına, yeni müfredata ve yeni eğitim teknolojisine aşına öğretmen yetiştirmekten geçmektedir.¹⁴ Bu bağlamda modern anlamda öğretmen yetiştirme meselesi Tanzimat Devri’nde meydana çıkıp şekillenmeye başlamıştır.¹⁵

Öğretmen yetiştirme meselesinin gündem olmasındaki temel etkenlerden biri batı tarzında açılan rüşdiye mekteplerine muallim temin etmektir. Meclis-i Maarif-i Umumiyenin 25 Temmuz 1847 tarihinde yayımladığı mazbatasında Darülmuallimin adlı bu kuruma neden ihtiyaç duyulduğu açık bir şekilde izah edilmiştir. İlgili mazbataya göre özetle öğretim yöntemleri düzene koyularak az sürede ve kolayca öğretim yapılmasının yolları keşfedilebilir. Sıbyan mektepleri ve rüşdiyelerde eğitim gören talebelerin zamanlarını verimli geçirebilmeleri öğretim yöntemlerine aşına muallimlerin varlığıyla mümkün kılınabilir. Öğretim yöntemlerini ihtiva eden dersler Darülmualliminde okutulacak, buradan yetişen muallimler de öğrendikleri yöntemleri çocuklara uygulayacaklardır.¹⁶

¹¹ Hilal Erkol ve Özgür Şafak Kaya, “Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Öğretmen İstihdam Politikalarının Tarihsel Seyri,” *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi* 6/5 (2023): 1208.

¹² Yahya Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri* (1839-1950) (Ankara: Pegem Akademi, 2012), 71-72.

¹³ Tayyip Duman ve Hüseyin Dilaver, “İstanbul’da Açılan İlk Darülmuallimin,” *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 9/26 (1996): 651.

¹⁴ Mustafa Ergün, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi,” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987): 11.

¹⁵ Yahya Akyüz, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimin’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış,” *OTAM* 20 (2006): 18.

¹⁶ Akyüz, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimin’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış,” 27-28.

Bu sebeplerle Kemal Efendi, Darülmualimin açmak için harekete geçmiştir. Sultan Abdülmecid'in buyruğuyla Fatih semtinde Mekkizade Asım Efendi'nin kabri yanında 16 Mart 1848'de Darülmualimin adıyla, öğretmen yetiştiren bir kurum açılmıştır. Bu okula Darülmualimin-i Rüşdi de denilmektedir.¹⁷ Bununla birlikte Darülmualimine başvuru yapacak talebelerin; Arapçayı anlayıp, ifade edebilecek düzeyde bilmeleri, Türkçeyi düzgün bir şekilde konuşmaları, Farsça ve matematik derslerini öğrenme becerisine sahip olmaları ayrıca güzel ahlaklı olmaları gerekmektedir. Bu şartları bünyesinde barındıran kişiler imtihana tabi tutulacaklardır. İmtihanda en çok başarı gösteren talebeye baş mülazım diğerlerine ise mülazım sıfatı verilecek ardından okula kaydedileceklerdir.¹⁸

Darülmualimin talebelerinin öğrenim görecekları müddet üç sene olarak belirlenmiştir. Fakat 1850 yılında, eski talebelerin okulda bulundukları süre bir yıl sayılacak, 1850'den sonra bunların öğrenim süreleri iki yıl olacaktır. Darülmualiminin müfredatında usul-ı talim ve ifade (ders verme ve öğretim metotları), Farsça, matematik bilimleri arasından aritmetik, alan ölçümü, astronomi, coğrafya ve geometri derslerine yer verilmiştir. Bununla birlikte talebeler arasında haklı bir mazeret öne sürmeden okula devam etmeyenler olursa maaşları kesilecek ve yerlerine başkaları alınacaktır. Talebelerin öğrenim süreleri nihayete erdikten sonra imtihana alınacaklardır. Rüşdiye mektebi muallimliğine layık olanlar okul hocalarından ve Meclis-i Maarif-i Umumiyeden seçtiklerini işaret eden mühürlü birer şahadetname almaya hak kazanacaklardır. Nitekim rüşdiye mektebi muallimliğine layık olmayanların yanı sıra imtihana girmekten kaçınanlar olursa maaşları kesilip, okuldan uzaklaştırılıp yerleri başkaları ile doldurulacaktır. Darülmualimin talebeleri belirlenen zaman diliminde lazım gelen dersleri tahsil ettikten sonra İstanbul, taşra veya memleket dahilinde neresi olursa olsun rüşdiye mektebi muallimliği ile alakalı vazife aldıklarında bu görevi reddetmeyeceklerine ilişkin kendilerinden birer senet alınacak ve Meclis-i Maarif-i Umumiye muhafaza edilecektir.¹⁹

Tanzimat Dönemi'nde, Darülmualiminin açılışından sonra dikkate değer olan bir diğer yenilik kadınların eğitimine yönelik rüşdiyelerin açılmasıdır. Dönemin toplumsal normları bu mekteplerde kadın öğretmenlerin istihdam edilmelerini gerektirmiştir. Dolayısıyla bu durum "*kadın öğretmen*" eksikliğini göz önüne sermiştir. Kız rüşdiyelerinde kadın öğretmen bulunmayışı yaşlı, iyi ahlaklı erkek muallimlerin bu mekteplerde istihdam edilmelerinin yolunu açmıştır. Kız rüşdiyelerinde görev yapacak kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi gerektiğinden dönemin Maarif Nazırı Safvet Paşa'nın riyasetinde hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde "*kız mekâtibi sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere*" Darülmualimat kurulması da yer almıştır. Akabinde hemen hazırlıklara başlanmış, İstanbul Sultanahmet'te Ayasofya

¹⁷ Hamza Altın, "II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009), 50-51.

¹⁸ Eyüp Cüçük, Erdal Bay ve Ayhan Doğan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı'da Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Öğrenci Giriş Şartları İle Usullerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi (Nizamnâme ve Talimatnâmelere Göre)," *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2017): 141.

¹⁹ Recep Özkan, "Darülmualimin'in İlk Nizamnamesi ve Prof. Dr. Yahya Akyüz," *Akademik Matbuat* 2/1 (2018): 8-11.

civarında Yerebatan caddesinde bir konak kiralanarak, mektep binası olarak tanzim edilmiştir. Darümuallimat 26 Nisan 1870 tarihinde Maarif Nazırı Safvet Paşa tarafından faaliyete geçirilmiştir.²⁰

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde, bir yandan kız mekteplerine öğretmen yetiştirecek Darümuallimatın kurulması kararlaştırılırken diğer taraftan “*mekâtib-i umûmiyenin derecât-ı muhtelifesi*” için muallimler yetiştirilmesi amacıyla İstanbul’da Darümuallimin-i Kebirin açılması öngörülmüştür. Okulun rüşdiye, idadî ve sultanî mekteplerine muallim yetiştirecek üç şubeye, her şubenin de edebiyat ve fûnun olmak üzere iki kısma ayrılacağı ifade edilmiştir. Nihayetinde bu okul 1874 yılında açılmıştır.²¹ Bununla birlikte 1868 yılından itibaren sıbyan mektepleri bünyesinde yapılan düzenlemeler neticesinde numune ve ibtidaî mektepler açılmıştır. Maarif Nezareti buralarda ders okutacak muallimleri yetiştirmek için bir mektep açılması noktasında karar almıştır. Nitekim 15 Kasım 1868 tarihinde İstanbul Bayezid’de Darümuallimin-i Sıbyan açılmıştır.²²

Osmanlı Devleti’nde Darümuallimin ve Darümuallimat dışında da bazı öğretmen yetiştiren kurumlar bulunmaktadır. Süleyman Paşa’nın askerî mektepler ikinci nazırlığı görevinde bulunduğu sıralarda askerî mekteplere muallim yetiştirmek amacıyla “*Menşe-i Muallimin*” adında bir mektep açılmıştır. Mektebin açılmasının nedeni askerî mekteplerde muallimlik vazifesiyle iştigal olan subayların asıl vazifelerine zaman ayıramamalarıdır. Bu doğrultuda meslek derslerini subayların vermeye devam etmesi kültür derslerine ise sivil öğretmenlerin girmesi düşünülmüştür. Bundan başka ana mektebi ve çocuk bahçelerinde görev alacak muallimler için Darümuallimat çatısı altında “*Ana Muallime Mektebi*” açılmıştır. Ayrıca İnas Darülfünunu adı verilen kurumdan mezun olanlara da kız idadilerinde ve kız öğretmen okullarında muallim olarak çalışabilme imkânı doğmuştur.²³ Keza 18 Kasım 1873’te rüşdiyelerde ve diğer mekteplerde talebelere jimnastik dersinin verilmesi gerekliliği üzerinde durulmaya başlanmıştır. Nitekim 1910 senesinde Darümuallimin ve Darümuallimat müfredatına terbiye-i bedeniye dersleri eklenmiştir. Bu iş için de Selim Sırrı Bey ve Vantura Hanım görevlendirilmiştir. Selim Sırrı Bey 1914 senesinde “*Terbiye-i Bedeniye Muallim Mektebi*” açmak üzere harekete geçmiştir. Ancak bu mektebin açılması Cihan Harbine tesadüf ettiği için mektepte ders verilememiş okulun açılması 1926 yılına sarkmıştır.²⁴

²⁰ Mustafa Şanal, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârümuallimât) Kuruluşu, Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924),” *OTAM* 26 (2009): 224-225.

²¹ Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996), 20.

²² Yeliz İlikli, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Öğretmen Yetiştirme Sorunu (Darümuallimin ve Darümuallimatlardan Öğretmen Okullarına)” (yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 51.

²³ Detaylı bilgi için bk. Hamza Altın, “Osmanlı Son Döneminde Muallim Okulları Dışındaki Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Genel Bir Bakış,” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2011): 11-24.

²⁴ Seyit Taşer, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi” (doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010), 42-43.

2. Modernleşme Döneminde Muallim İstihdamı Meselesi

Takvim-i Vekayi'de 29 Mart 1848'de yayımlanan haberde Darülmualliminden yetiştirilen muallimlerle, rüşdiyelerin ve ileride açılacak diğer mekteplerin öğretmen ihtiyacının giderileceği ifade edilmiştir. Darülmuallimin kurulduktan sonra okulun müdürü Ahmed Cevdet Paşa tarafından 1851 tarihinde hazırlanan Darülmualliminin ilk nizamnamesinde Darülmuallimin haricinde başka kaynaktan mekteplere muallim tayin edileceğine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.²⁵ Bu bağlamda Darülmualliminde eğitimlerini tamamlayan öğretmen adaylarının rüşdiyelerde muallim olarak istihdam edilmeleri tasdik edilmiştir.

1860 yılında Darülmuallimin haricinde dışarıdan muallim atamasına imkân veren yeni bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde rüşdiye mekteplerinin mevcutlarında artış yaşanmasıyla buralarda öğretmen açığının ortaya çıkması ve Darülmuallimin talebelerinin bir kısmının da muallimlik yapacak seviyede olmaması sınav yoluyla kurum dışı atamalar yapılmasının önünü açmıştır. Fakat Darülmuallimin muallim ve talebeleri Darülmuallimin nizamnamesinde hariçten atama yapılmasına ilişkin bir madde bulunmadığını öne sürmüşler ve Maarif Nezaretini, Sadrazama şikâyet etmişlerdir.²⁶ Kendilerine ve mesleklerine haksızlık ve zulüm yapıldığını dile getirerek kurum dışı atamalara engel olmak istemişler de netice elde edememişlerdir. Yetkililer ise bu durumun geçici olduğunu ileri sürmüşlerdir. Şunu da belirtmek gerekir ki Darülmuallimin dışından sınavla muallim atamalarını başlatan kişinin ilk Eğitim Bakanı Abdurrahman Sami Bey olması dikkate şayandır.²⁷

Darülmuallimin haricinde sınavla dışarıdan atama yapılması üzerine Darülmuallimin nizamnamesinde düzenlemeye gidilmiştir. Bu düzenlemede Darülmuallimin mezunlarının muallim açığını kapatmaktan uzak bir durumda bulunduğu ileri sürülmüştür. Bu yüzden de rüşdiye mekteplerine hariçten muallim tayin edilmesi gerektiği hususu 2 Mart 1861 tarihinde padişah emriyle yürürlüğe girmiştir.²⁸ Nitekim Ahmed Cevdet Efendi'nin Darülmualliminde niteliği ön plana çıkarıp niceliğe ehemmiyet vermemesi onun kurum dışı atamalara yol açtığı şeklinde eleştirileri de beraberinde getirmiştir.²⁹ 1861 tarihli Darülmuallimin Nizamnamesine eklenen maddenin benzeri Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde de ele alınmıştır: “*Dârülmü‘alliminde tahsîl etmiş olan mu‘allimlerin mekâtib-i umûmiyeye mu‘allim olmak için sâirlerine hakk-ı rüchânı olacaktır*”. Bu durumda Darülmuallimin mezunları atamalarda öncelik hakkına sahip olmuş ayrıca

²⁵ Akyüz, “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimin’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış”, 29-43.

²⁶ Hatip Yıldız, “Osmanlı Devleti’nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin Nitelikleri, Hakları ve Sorumlulukları,” *History Studies* 6/3 (2014): 371.

²⁷ Yahya Akyüz, “Çağdaş Anlamda Öğretmenin Saygınlığı Kavramının Kaynağına İlişkin İki Örnek,” *Çağdaş Eğitim Dergisi* 396 (2012): 14.

²⁸ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İrade Meclis-i Vala (İ.MVL)*, 444/19767, vr. 5. Metin içinde yer alan Hicrî ve Rumî tarihlerin Miladî Takvime çevrilmesinde Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme Kılavuzu temel alınmıştır. Türk Tarih Kurumu (TTK), “Tarih Çevirme Kılavuzu” (erişim 9 Mart 2025)

²⁹ Akyüz, *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, 94.

kurum dışı atamalar yeniden tasdik edilmiştir. Keza aynı madde Darümuallimat mezunları için de tekrarlanmıştır.³⁰

Bu dönemde rüşdiyelere muallimler çoğunlukla İstanbul'dan tayin edilmiştir. Fakat sonradan tesis edilen rüşdiyeler için Darümualliminden öğretmenler temin edilinceye kadar talebelerin ilim ve fenden mahrum olmalarına engel olunmak istenmiştir. Bu amaçla muallimlik yapmaya ehliyetli kişilerin yetkili merciler tarafından sınava tabi tutularak adı geçen rüşdiyelerin muallim-i saniliklerine tayin edilmeleri Meclis-i Maarif-i Kebirde tartışma konusu olmuştur. Bu hususta meclisten gerekli onay çıkmış ve taşrada henüz açılmaya başlanan rüşdiyelerde valilerin önerisiyle muallimler istihdam edilmiştir.³¹

Darümuallimattan 1872 yılında şهادetname almış muallimelerden on yedisinin de İstanbul'a tayin edilmesi, sultanî düzeyinde eğitim veren Darüşşafakada Türk subayların muallim olarak görev almaları yine Mülkiye³² mezunlarının idadilere atanmaları³³ muallim istihdam etme politikalarının başarıya ulaşmadığını göstermektedir. Keza 1880 senesinde taşrada henüz açılmaya başlanan ibtidaîlerde vazife alacak Darümuallimin-i Sıbyan mezunu muallim bulunamayınca buralara İstanbul Darümuallimin-i Sıbyanında birkaç ay kurs görmüş medrese veya diğer okul mezunu öğretmenler atanmıştır. Yine bu tarihlerde İstanbul ve diğer vilayet merkezlerinde hizmet içi eğitim kursları açılarak muallimlere "*usûl-ı cedide*" üzere eğitim verilmesi planlanmıştır.³⁴

Darümuallimin Nizamnamesinde 1892 tarihinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle birlikte daha önceki talimatnamelerde veya nizamnamelerde alınan karar yenilenmiştir. Buna göre Darümualliminden çıkmış olan adayların mekatib-i umumiye görev almak üzere sairlerine "*hakk-ı rüchânî*" olacaktır.³⁵ Bu maddeyle kurum dışı atamalar tekrar resmiyete dökülmüştür. Yine aynı tarihli "*Talimata*" göre ibtidaî mekteplerde istihdam edilecek muallimlerin Darümuallimin-i İbtidaîden şهادetname almış olmaları veya bir sınava tabi tutularak yeteneklerini ortaya koymaları ayrıca iyi ahlak sahibi olmaları lüzumu dile getirilmiştir.³⁶ Zira rüşdiye mekteplerinde görevli muallimlerin, Darümuallimin mezunlarının yanı sıra medrese çıkışlı olması da öğretmen açığını meydana çıkaran bir başka delildir.³⁷

³⁰ Düstur, "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi," 1. Tertip, II, (Dersaadet: Matbaa-i Âmire, 1289), 196-198.

³¹ Yıldız, "Osmanlı Devleti'nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin Nitelikleri, Hakları ve Sorumlulukları", 375.

³² Rüşdiye, idadî ve Mülkiye mezunu kişiler, uygulanacak imtihanlarda liyakatlerini kanıtladıkları takdirde tarih öğretmenleri olarak istihdam edilmişlerdir. Abdurrahman Şeref, İhsan Şerif, Mizancı Murad, Mülkiye mezunu ünlü tarih öğretmenleridir. İbrahim Caner Türk, *Osmanlı Devletinde Tarih Eğitimi (1839-1922)* (İstanbul: Arı Sanat, 2013), 127.

³³ Erkol ve Kaya, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Öğretmen İstihdam Politikalarının Tarihsel Seyri", 1209.

³⁴ Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, 35.

³⁵ BOA, *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)*, 126/5394, vr. 3.

³⁶ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007), 226.

³⁷ Erkol ve Kaya, "Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Öğretmen İstihdam Politikalarının Tarihsel Seyri", 1209.

Darülmualimin ve Maarif-i Umumiye Nizamnameleri dışında hariçten atama yapılacağını ortaya koyan başka kayıtlarda bulunmaktadır. 1900 tarihli Maarif Salnamesinde de verilen “*Mu ‘allimlikte Meslek-i İhtisâs Te’sisine Dâir Ta’lîmâtın*” ikinci maddesinde *meslek-i ta’lîme duhûl hakkı Dârülmü ‘allîmîn me’zûnlarına mahsustur*” hükmü yer almaktadır. Burada Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde yer alan “*hakk-ı rûchân*” hükmü yinelenmiştir. Aynı Talimatın yedinci maddesinde ise Darülmualimin mezunlarının açılacak olan mekteplerde istihdam edilmeleri noktasında sayıları yeterli gelmediği takdirde mektebin derecesi ve dersin çeşidine göre Mülkiye mezunlarından yahut ehliyetini ispat edenlerden seçim yapılmasının yanı sıra aranılan özelliklere birden çok kişi başvurması halinde müsabaka usulüne müracaat edileceği ifade edilmiştir.³⁸

Nitekim muallim açığını meydana çıkaran 1897 tarihli bir belgede, üçüncü sınıf olarak addolunan rüşdiye mektepleri muallimliklerine maaşlarının az ve bazılarının Dersaadet’e uzak mesafede olması sebebiyle Darülmualimin mezunları tarafından itibar gösterilmediğinden bahsedilmiştir. Ayrıca üçüncü sınıf rüşdiye mekteplerinin birçoğu kapalı halde bulunmaktadır. Keza açıkta kalan muallim-i sanilerden hizmeti on seneye ulaşmış ehliyet ve iktidarı imtihan ile sabit kılınmış olanların muallim-i evvel kadrolarında istihdam edilmeleri yoluna gidilse de bu yöntemin muallim ihtiyacına yeterli gelmeyeceği daha başarılı tedbirler alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Üçüncü sınıf rüşdiye mektepleri için alınması kararlaştırılan tedbirler şu şekildedir³⁹:

Birinci madde: Muallimliğine Darülmualimin rüşdiye şubesi mezunlarından talip zuhur etmeyen üçüncü sınıf rüşdiye mektepleri iki muallimle idare olunacaktır.

İkinci madde: İki muallimden biri muallim sıfatını haiz olmak üzere rüşdiye mektepleri muallim-i saniliğinde hizmet vermiş, iyi ahlak ve liyakat sahibi olanlardan diğeri de muavin sıfatıyla leyli idadî mektepleri mezunlarından iyi huylu, muktedir ve yaşları yirmiden büyük olmayanlar arasından seçilecektir.

Üçüncü madde: Muallim, maa tecvid Kur’an-ı Kerim, ulum-ı diniye, Türkçe, Arabî, Farişî ve tarih derslerini; muavin, hesap, hendese, coğrafya, Fransızca, malumat-ı nafia ve resim derslerini tedris edeceklerdir.

Dördüncü madde: İntihab olunacak muallim vaktiyle imtihanda başarı gösterip muallim-i sanilik görevinde bulunmuş olsa da muallim-i sanilere mahsus olan derslerden Dersaadet’te Meclis-i Maarif, vilayetlerde Maarif İdareleri tarafından yeniden imtihana tabi tutulacak ve ehliyetini ispat ettiği takdirde muallim olarak seçilecektir.

Beşinci madde: Maarif İdarelerine müracaat eden muavin ve muallimlerin tercüme-i hâl ve imtihan cetvelleri nezarete arz olunacaktır.

Altıncı madde: Üçüncü sınıf rüşdiye mekteplerinin hat muallimliği, muallim veya muavinden hangisi daha elverişli ise ona ifa ettirilecektir.

³⁸ *Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye*, 1318 Sene-i Hicriyesine Mahsus, (Dârü’l-Hilâfeti’l-Âliyye: Matbaa-i Amire, 1318/1900), 517-520.

³⁹ BOA, *Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT)*, 347/3, vr. 1-9.

Yedinci madde: Rüşdiye mekteplerine mahsus olan muallim maaşları ikiye taksim ile muallim ve muavine eşit olarak ita edilecektir.

Darülmualliminin ilk açılışından itibaren muallim yetiştirmek ve istihdam etmek üzere çeşitli çözüm yolları ortaya konulmuştur. Meşrutiyet Devri'nde muallim istihdam etmek üzere Darülmuallimin mezunu olmayanlara yönelik ehliyetname sınavı açılmıştır. Sınavda başarı gösterenler geçici olarak muallimliğe tayin edilmişlerdir. Ancak üç sene dahilinde Darülmuallimin derslerini veremeyen ve şهادetname alamayan muallimlerin ehliyetnameleri ellerinden alınmıştır. Bu doğrultuda muallimliğe ait becerileri kazanamayan ve liyakati tasdik edilemeyen öğretmen adaylarının mesleğe kabul edilemeyeceği kararlaştırılmıştır.⁴⁰

Bu bağlamda 1913 senesinde kaleme alınan Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu Muvakkatinde bir ehliyetname sınavının yapılacağı ileri sürülmüştür. Bu hususa göre Vilayet Tedrisat-ı İbtidaiye meclisleri vasıtasıyla Darülmuallimin mezunlarının yeterli gelmediği durumlarda boş muallimlikler ya da muallim muavinlikleri için ehliyetname imtihanları açılacaktır. Her yıl tatil müddeti esnasında ehliyetname imtihanlarına müracaat eden adaylar Talimat dairesinde sınava tabi tutulacak ve başarılı olanlara geçici olarak ehliyet verilecektir. Nitekim Emrullah Efendi de taşranın ihtiyaç duyduğu ibtidaî muallimlerini temin etmek için sadece okuma-yazma bilenlere dahi ehliyetname verileceğini ifade etmiştir.⁴¹

Ehliyetname imtihanları noktasında dikkate değer bir diğer husus Trabzon vilayeti Maarif Müfettişliğinden Maarif Nezaretine gönderilen 1911 tarihli bir belgede ortaya çıkmıştır. Buna göre mekatib-i ibtidaiye muallimlerinin ehliyetsiz bir şekilde istihdam edilmeleri uygun görülmediği için azilleri istenmiştir. Fakat mekatib-i ibtidaiye muallimlerinden istenilen derecede ehliyeti olanların 150 guruş maaşa çalışmayıp daha fazla ücretle hususî mekteplerde çalıştıklarından, resmî mekteplerin kapatılmasına meydan vermemek için şimdilik bazı mekteplerde ehliyetnamesiz muallim çalıştırılması lüzumu dile getirilmiştir.⁴²

Darülmualliminden yetişen muallimlerin ülkenin genelinde faaliyet gösteren mekteplerin ihtiyacını karşılama noktasında sayıca yetersiz kalması Darülmuallimat için de geçerli olmuştur. Nitekim Darülmuallimat mezunlarının çoğu İstanbul'da görevlendirilmesine rağmen buradaki kız mekteplerinin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmıştır. Taşrada ise mezunların çok küçük bir kısmı istihdam edilmiştir. Bununla birlikte merkez haricine tayinleri çıkan bu öğrencilerin önemli bir bölümü taşraya gitmeyerek İstanbul'da kalmış, bazıları ise evlendikten sonra öğretmenlik görevinde dahi bulunmamıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nde kaleme alınan yazılarda bu durum eleştirilmiş ve Da-

⁴⁰ Hüseyin Dilaver, "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları" (doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1992), 107.

⁴¹ Akyüz, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, 178.

⁴² BOA, *Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiye Kalemî (MF.İBT)*, 322/74, vr. 1.

rülmualimat mezunlarının memleketin her köşesinde vazife yapma idealine sahip olmaları gerektiği hususu üzerinde durulmuştur.⁴³ Osmanlı Dönemi'nde mekteplerdeki öğretmen açığını kapatmak üzere görüldüğü üzere çeşitli çözüm yolları üretilmiştir.

3. Muallim Adaylarının Tercüme-i Hâl Varakaları, Tarih-i Osmanî ve Kısas-ı Enbiya Soruları ile Cevapları

3.1. İsmail Hakkı Efendi

Bafra Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine aday olan İsmail Hakkı Efendi'nin babasının ismi Mustafa Zihni'dir ve Hacı Lokmanzade olarak tanınmaktadırlar. İsmail Hakkı Efendi, 15 Temmuz 1858 tarihinde Bafra'da dünyaya gelmiştir. Kendisini orta boylu, siyah sakallı, siyah bıyıklı, ela gözlü ve buğday tenli biri olarak tarif etmiştir. Eğitim serüvenine Bafra'da bulunan sıbyan mektebinde başlayan İsmail Hakkı Efendi, bu mektepte Kur'an-ı Kerim, tecvid, ilmihal ve sülüs hattı derslerini görmüştür. Sıbyan mektebinden sonra Bafra'da yer alan Rıza Medresesinde eğitimine devam etmiştir. Ardından Bafra Rüşdiyesinde programda yer alan dersleri belirlenen zaman dahilinde tamamlarak şehadetname almıştır. Bafra Rüşdiyesinden mezun olduktan sonra yine aynı rüşdiyede iki sene kadar elli gurusu maaşla sülüs hattı muallimliği görevinde bulunmuştur. 1879 senesinde Dersaadet'e gelen İsmail Hakkı Efendi, Şehzade civarında yer alan Kalenderhane Medresesinde; nahiv, meanî, mantık, beyan, bedii ve kelim derslerini almıştır. İmtihana başvurduğu günlerde tahsil-i ulum ile meşgul olan İsmail Hakkı Efendi'nin rütbe ve nişanı yoktur. İsmail Hakkı Efendi, 30 Haziran 1887'de Maarif Komisyonu reisi, rüşdiye mektebi muallim-i evveli ve diğer azalar tarafından imtihana tabi tutulmuştur. Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verdiği cevaplar karşılığında dokuz puan almıştır. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁴⁴:

Tablo 1. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-Devlet-i Osmaniye'nin zuhuru hangi tarihtedir?
1299'da (699) tesis edilmiştir. Allah kıyamete kadar devam ettirsin.
2-Osmanlı sülalesinden kaç padişah tahta çıkmıştır?
Otuz üç padişah tahta geçmiştir. Otuz dördüncüsü şevketli sultanımızdır. Allah ömrünü uzun etsin.
3-Bursa'nın fatihi kimdir ve hangi padişah tarafından payitaht ilan edilmiştir?
Osman Gazi hazretleridir. Osman Gazi fetih günleri ahirete intikal ettiğinden tahta Orhan Gazi cülus etmiştir.
4-Sultan Yıldırım Bayezid'in saltanatından sonra hangi hadise meydana gelmiştir?
Fasıla-i saltanat ⁴⁵ devri yaşanmıştır.
5-Fasıla-i saltanata sebep olan gelişme nedir?
Cevap verilmemiş "bu dahi" ibaresi bırakılmıştır.

⁴³ Memet Yetişgin ve Sevim Ceylan Dumanoglu, "Darülmualimat Mezunları ve İstihdamı," *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* 9 (Ekim 2017): 499.

⁴⁴ BOA, MF.İBT, 21/14, vr. 16-2a.

⁴⁵ Yıldırım Bayezid'in esir düşmesinden sonra Çelebi Mehmed'in padişah olmasına kadar geçen zaman. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010), 288.

-
- 6-Musa Aleyhisselam hangi kavme gönderilmiştir ve kendisine nübüvvet nerede verilmiştir? Benî İsrail'e gönderilmiştir. Nübüvvet Tur-ı Sina'da verilmiştir.
-
- 7-Musa Aleyhisselam'a peygamberlik verildiği sırada Benî İsrail kavmi nerede meskûn idiler? Mısır'da yaşamaktadırlar.
-
- 8-Benî İsrail'i Mısır'dan çıkaran kimdir ve çıkmalarına sebep olan gelişme nedir? Musa Aleyhisselam çıkarmıştır. Mısır'dan çıkmalarına sebep; firavunlardan gördükleri zulüm ve baskıdır.
-

İmtihanda başarı gösteren İsmail Hakkı Efendi, Bafra kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Hafız Bilal Efendi'nin vefatı üzerine boşalan göreve 11 Temmuz 1887'de tayin edilmiştir. Muallim, 1858'de doğduğuna göre tayin edildiğinde 29 yaşında olmalıdır.⁴⁶

3.2. Ahmed Ragıb Efendi

Serfice Rüşdiyesinde 300 guruh maaşla istihdam edilecek bir muallim-i sani arayışına giren Maarif Müdürlüğü, 23 Şubat 1888 tarihinde merkezden bir muallim gönderilmesini Nezaretten talep etmiştir. Maarif Nezareti muallim namzedi olarak Ragıb Efendi'yi göndermiştir.⁴⁷ Sर्फice Rüşdiyesinin muallim-i sani kadrosuna talip olan Ahmed Ragıb Efendi orta boylu, ela gözlü, kumral bıyıklı ve sakallıdır. İstanbul Fatih'te sarf, nahiv, mantık, akaid ve Farisî ilimlerini tahsil etmiştir. Ayrıca rütbe ve nişana sahip değildir. Muallim adayına Tarih-i Osmani'den yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁴⁸:

Tablo 2. Tarih-i Osmani'den Sorular ve Cevaplar

1-Orhan Gazi kimin oğludur ve hangi tarihte hükümete geçmiştir? Orhan Gazi, Osman Gazi'nin oğludur. 1325 (726) tarihinde tahta çıkmıştır.
2-Orhan Gazi'nin biraderi Alaaddin Paşa'nın eseri var mıdır? Orhan Gazi'nin biraderi Alaaddin Paşa'nın " <i>Kanun</i> " eseri vardır.
3-Orhan Gazi'nin kaç oğlu vardır? Orhan Gazi'nin iki oğlu vardır.
4-Süleyman Paşa nerede vefat etmiştir? Süleyman Paşa Bolayır'da vefat etmiştir.
5-Süleyman Paşa'nın validesi kimdir ve kimin kızıdır? Süleyman Paşa'nın validesi Nilüfer Hatun olup Yarhisar hâkiminin kızıdır. Bursa'da hayratı bile vardır.
6-Anadolu ve Rumeli Hisarı'nı inşa ettiren padişahlar kimlerdir? Anadolu Hisarı Sultan Bayezid, Rumeli Hisarı Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilmiştir.
7-İstanbul fethedildiği vakit kayser nereye kaçmıştır? Kayser bir azap neferi tarafından katledilip, atik mezbaha derununa defnedilmiştir.

⁴⁶ BOA, *MF.MKT*, 94/105, vr. 1.

⁴⁷ Hasan Çağrı Bedirhan, "Sर्फice'de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912)" (yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019), 31-32.

⁴⁸ BOA, *MF.İBT*, 21/76, vr. 1.

Ragıp Efendi 5 Mart 1888 tarihinde komisyon tarafından yapılan imtihanla tabloda görüldüğü üzere Tarih-i Osmanî suallerine yanıtlar vermiş ve yedi puan almıştır. Ancak imtihan varakasında kısas-ı enbiya başlığı olmasına rağmen Ragıp Efendi'ye buradan soru yöneltilmemiştir.⁴⁹ Bununla birlikte Ragıp Efendi Serfice Rüşdiyesine muallim-i sani olarak tayin edilmiştir. Muallim, 1856'da doğduğuna göre tayin edildiğinde 32 yaşında olmalıdır.⁵⁰

3.3. Şaban Efendi

Prizren Rüşdiyesi muallim-i sanisi Hafız Âdem Efendi'nin istifası üzerine muallim-i saniliğe Şaban Efendi talip olmuştur.⁵¹ Şaban Efendi'nin pederinin ismi Behram'dır ve Kivanlar olarak şöhret bulmuşlardır. Şaban Efendi 1860 senesinde Prizren'de Müderris Ali Efendi mahallesinde yer alan elli beşinci numaradaki hanede dünyaya gelmiştir. Boyu uzun, çehresinin rengi kırmızı, gözleri ela, bıyık ve sakalı kumraldır. Şaban Efendi, Tüfenkçiyân'da bulunan mektepteki hocalardan ilim tahsil etmiş ve buradan rüşdiye mektebine geçmiştir. Rüşdiye mektebinde eğitimine devam ederek bir kıta şehadetname ile mezun olmuştur. Sonra Emin Paşa Medresesinde Müftü Efendi'den Arapçadan Fenari'ye kadar ders almıştır. Şaban Efendi, Müftü Efendi'nin ölümüne değin burada ders görmüştür. Ardından cami derslerine devam etmiş, Farisi'den Kavaid-i Farisi ve Gülistan'a⁵² kadar ders görmüştür. Şaban Efendi o vakitlerde Emin Paşa Medresesinde tahsil-i ulum ile meşgul bulunduğunu da ifadelerine eklemiştir. Bununla birlikte rütbe ve nişanı yoktur.⁵³ 21 Mart 1888'de imtihan edilen Şaban Efendi'nin sınav varakasında düşülen notta tarih dersini okumadığı⁵⁴ belirtilmektedir. Bu yüzden de kendisine Tarih-i Osmanî'den soru yöneltilmeyip aşağıdaki ibareyi okuyup yorumlaması

⁴⁹ BOA, MF.İBT, 21/76, vr. 2.

⁵⁰ Bedirhan, "Serfice'de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912)", 31-32.

⁵¹ BOA, MF.İBT, 22/9.

⁵² Rüşdiyelerin programları içerisinde yer alan derslerden biri de Farsçadır. Rüşdiye mekteplerinde Farsça dersinde "sözcük öğretiminde Tuhfe-i Vehbî adlı manzum lügat okutulmuş, metin derslerinde ise Sadi'nin Gülistân'ından yararlanılmıştır. Ancak haftalık ders saati sayısının azlığı nedeniyle, Sadi'nin Gülistân'ını baştan sona okutmak yerine üç beş fasılla yetinilmiştir". Ahmet Çelik, "Tanzimat'tan Günümüze Türkiye'de Farsça Öğretimi" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005), 102.

⁵³ BOA, MF. İBT, 21/85, vr.1.

⁵⁴ Rüşdiye mekteplerinin ilk örneği olarak görülen Mekteb-i Maarif-i Adli'nin ders programında tarih dersinin okutulacağı öngörülmektedir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin ilanına kadar geçen süreçte rüşdiyelerin müfredatında tarih dersi yer almıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde yer alan program da "Tarih-i Umumi" ve "Tarih-i Osmanî" derslerinin rüşdiye müfredatına eklendiği göze çarpmaktadır. II. Abdülhamid'e kadar geçen zaman diliminde tarih dersleri rüşdiyelerde okutulmuş ancak padişahın döneminde rüşdiye mekteplerinden umumî tarih kaldırılarak yalnız Tarih-i Osmanî okunur olmuştur. Detaylı bilgi için bk. Fatma Kaya Doğanay, "Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi," *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 25 (2011): 107-119. Nitekim "İslam dünyasının ve Osmanlı devletinin temel ve klasik eğitim kurumu olan medreselerin ders programları arasında tarih dersinin yer almadığı, sadece sohbet ortamlarında geçtiği görülmektedir". Ramazan Yıldız, "I. Meşrutiyet Döneminde Uygulanan Tarih Eğitimi" (yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006), 138.

istenmiştir. Şaban Efendi ilgili ibareyi okuyup yorumlayarak tarihten altı puan almıştır.⁵⁵

Tablo 3. İbare

On üçüncü padişah olan III. Murad'ın oğlu Sultan III. Mehmed'dir. III. Mehmed 29 yaşında padişah olmuştur. Sultan olduktan sonra Eflaklılar taşkınlık yapıp Tuna Nehri kenarında bazı Osmanlı memleketlerini tedirgin etmeye başladıklarından 1595 (1004) senesinde üzerlerine asker sevk edilmiş ve Yergöğü mevkinde büyük muharebeler yaşanmıştır. Ancak yeniçerilerin sebatsızlığından dolayı ordu mağlup olarak Rusçuk'a geri dönmüştür. Bu sırada Macaristan tarafında bazı uygunsuzluklar ortaya çıkmış 1596 (1005) senesinde Sultan Mehmed orduyu Macaristan'a doğru yola çıkararak Mohaç sahrasında Nemçe ordusunu perişan ederek Eğri Kalesini fethetmiştir. Zafer kazanarak İstanbul'a dönmüşlerdir.

Komisyonun imtihanında başarılı bulunduğu Şaban Efendi'nin memuriyetinin onaylanması için 16 Nisan 1888'de merkeze yazı yazılmış ve Şaban Efendi görevine başlamıştır. Ancak Şaban Efendi üç ay maaşsız çalışmasına rağmen merkezden cevap gelmediğinden Manastır Valiliği tekrar arıza göndermiş ve memuriyeti onaylanmıştır. Muallim, 1860'ta doğduğuna göre tayin edildiğinde 28 yaşında olmalıdır.⁵⁶

3.4. Hüseyin Hilmi Efendi

Kırşehir'e bağlı Maden Rüşdiyesinin muallim-i saniliği için açılan imtihana Hacı Hüseyin Hilmi Efendi katılmıştır. Hüseyin Hilmi Efendi'nin babası Kınıklı Mustafa olup şöhretleri Receboğulları'dır. 1853 senesinde Yabanabad kazasının Kınık karyesinde doğmuştur. 1863 tarihinde Ankara'ya göç etmişlerdir. Orta boylu, ela gözlü, siyah sakallı ve kırmızı yüzlüdür. 1863'ten 1873'e kadar Ankara'da Hacı Bayram Veli hazretlerinin medresesinde eğitim almış ardından payitahta geçmiştir. 1873'ten 1885 senesine kadar Mimar Kasım Medresesinde ikamet ederek Tokadizade Hacı Ahmed Efendi'nin şerh-i akaid derslerine girmeye gayret etmiştir. Oradan Ankara'ya geçmiş ve henüz kurulan Darülmuallimin-i Sıbyana devam etmiştir. 1886 tarihinde tahsil müddetini tamamlayıp şehadetname ile buradan mezun olmuştur. İmtihan zamanında ise Hacı Bayram Veli Medresesinde ikamet etmekte ve ilim tahsili ile uğraşmaktadır. Rütbe ve nişanı yoktur. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁵⁷:

Tablo 4. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-II. Abdülhamid'in doğum ve tahta cülus tarihi kaçtır?
1842 (1258) tarihinde doğmuş, 1876 (1293) senesinde padişah olmuştur.
2-Peygamber efendimize nübüvvet kaç yaşında gelmiştir?
40 yaşında gelmiştir.
3-Peygamber efendimiz risalete kaç yaşındayken mazhar olmuştur?

⁵⁵ BOA, MF. İBT, 21/85, vr. 4.

⁵⁶ BOA, MF.İBT, 22/9; BOA, MF.İBT, 22/19.

⁵⁷ BOA, MF.İBT, 21/87, vr.1.

43 yaşında olmuştur.

4-Risalet ve nübüvvet arasındaki fark nedir?

Risalette şer-i cedit ve kitab-ı cedit olması şarttır. Nübüvvet bunun hilafına mülabesedir.⁵⁸

5-Peygamber efendimize ilk önce nazil olan sure nedir?

Alak suresi indirilmiştir.

Hüseyin Hilmi Efendi vilayet Maarif Müdürü ve diğer azalar tarafından imtihana tabi tutulmuştur. Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verdiği cevaplar karşılığında on puan almıştır.⁵⁹ Liyakati tasdik edilen Hüseyin Hilmi Efendi, muallim-i sani Tevfik Efendi'nin Yozgat Rüşdiye Mektebine tayin edilmesinden sonra boş kalan muallim-i sani kadrosuna 28 Mart 1888'de atanmıştır. Muallim, 1853'te doğduğuna göre tayin edildiğinde 35 yaşında olmalıdır.⁶⁰

3.5. Ahmed Hamdi Efendi

Sivas vilayeti dahilinde yer alan Divriği Rüşdiyesi muallim-i saniliği kadrosuna aday olan Ahmed Hamdi Efendi, Naibzade unvanıyla tanınmaktadır. Babası Müfti Esbak El Hac Mustafa Efendi'dir. 1842 yılında Sivas'a bağlı Divriği'de doğmuştur. Evvela Divriği'de mahalle mektebine gitmiş ardından 1854 senesinde Muhiddin Bey Medresesine başlamıştır. Buradan sonra 1866 senesinde İstanbul'a gelerek Fatih Bahr-i Sefid Ayak Kurşunlu Medresesinde eğitimine devam etmiştir. On sekiz sene zarfında Köse Rüstem Efendi'den Farisî, Filibevî Hacı Hüseyin Efendi'den ilm-i feraizi, Fatih dersiam hocalarından hesap dersini, Kavalavî Hüseyin Efendi'den de “*ulûm-u 'âliye-i ve âliye-yi*”⁶¹ tamamlayarak icazet almıştır. Dersaadet'te tahsilde bulunduğu sırada 1872 senesinde Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinin inşa buyurdıkları medresede gerekli şartları yerine getirip şeyhülislâmın emriyle 24 Eylül 1872 tarihli mülazemet tezkeresini almıştır. Keza 4 Şubat 1882 tarihinde bir *ru'ûs-ı 'âliye* nail olarak Dersaadet'ten aldığı icazet üzere memleketi Divriği'ye dönmüştür. İmtihan zamanında ise *ulûm-u 'âliye ve âliye-yi* tedris ile meşgul olduğunu beyan etmiştir. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevaplar aşağıda yer almaktadır⁶²:

Tablo 5. Tarih-i Osmânî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1- Fenn-i tarih neye derler?

Tarih eski zamanlarda meydana gelen olayları bildiren bir fendir.

⁵⁸ 1. Birbirine benzeyen iki şeyin birbirinden ayırt edilemeyerek karıştırılması. 2. Münasebet, yakınlık. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 840.

⁵⁹ BOA, *MF.İBT*, 21/87, vr. 2.

⁶⁰ BOA, *MF.MKT*, 98/122.

⁶¹ علوم الیه و علوم عالیه: Hadis, fıkıh, kıraat ve tefsir gibi yüksek dinî ilimler ulûm-ı 'âliye; nahiv, sarf, belagat ve lügat gibi alet ilimler ise ulûm-ı âliye olarak ifade edilmektedir. Hasan Telli, “Meşihat Arşivi'ne Göre Amasya Müderrisleri,” *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024): 736.

⁶² BOA, *MF.İBT*, 21/113, vr. 2.

2-Devlet-i Osmaniye ne suretle tesis edilmiştir?

Velinimetimiz padişahımız efendimiz hazretlerinin büyük ataları Türk aşiretlerinden Kayı Han kabilesinin serdari Süleyman Şah'tır. Horasan taraflarında ikamet ederlerken Tatarların baskısı sebebiyle 1214 (611) tarihinde kabilesiyle beraber Rum diyarına göç etmişlerdir. Bir müddet Erzincan havalisinde istirahat ettikten sonra yine memleketlerine dönmüşlerdir. Süleyman Şah Halep civarında kazara Fırat Nehrine düşüp hakkın rahmetine kavuşmuştur. Süleyman Şah'ın oğullarından Ertuğrul kabileye serdar olmuş ve geri dönmekten vazgeçerek Rum diyarına ila ahiri (ve benzeri, vesaire).

3-Osmanlı sülalesinden onuncu padişah kimdir ve neler yapmıştır?

Onuncu padişah Sultan Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman'dır. 26 yaşında padişah olduğunda idare-i mülkiye hususunda bir takım yeni kanunlar koymuş ve Kanuni Sultan Süleyman unvanıyla şöhet bulmuştur. Gazi Sultan Süleyman, Nemçe ve Acem üzerine on üç defa ordunun başında sefere çıkmış ve hepsinden muzaffer olarak geri dönmüştür ila ahiri. 1494 (900) senesinde doğmuş, 1522'de (929) tahta cülus etmiş, kırk sekiz sene saltanatta kaldıktan sonra 1566'da (974) vefat etmiştir.

4- Büyük peygamberlerden Hazret-i İbrahim'in kıssasını kısaca izah ediniz.

İbrahim Aleyhisselam Nuh Aleyhisselam'ın evladıdır. Önceleri Irak diyarında oturmuşlardır. Ardından Fırat Nehri'ne yakın mahalde Babil şehrini yapmışlardır. Sonra içlerinden bir taife ayrılıp Dicle kenarında ve şimdi Musul dediğimiz şehrin karşı yakasında Ninova şehrini bina etmişlerdir. Babil'in kadim ahalisi olan Nebat kavmi Süryani lisanı konuşur ve çok vakit Babil'i başkent yapıp oradan her tarafa hükmederlerdi Sonra Ninova'da zuhur eden "Asuriye" ila ahiri.

Ahmed Hamdi Efendi, 19 Nisan 1888 tarihinde girdiği imtihanda, Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verdiği cevaplardan sekiz puan almıştır.⁶³ İmtihanın geneline verdiği cevaplardan başarılı sayılan Ahmed Hamdi Efendi, Divriği Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin edilmiştir. Muallim, 1842'de doğduğuna göre tayin edildiğinde 46 yaşında olmalıdır.⁶⁴

3.6. Mahmud Efendi

Canik sancağına bağlı Çarşamba Rüşdiyesi muallim-i saniliği görevine talip olan Mahmud Efendi'nin şöhetleri Yusuf Hocaoglu olup pederinin ismi Mehmed'dir. 1858 senesinde Çarşamba kazasında doğmuş ve 30 yaşındadır. Sıbyan mektebinde ulum-ı ibtidaiyeyi tamamlayarak rüşdiye mektebine devam etmiştir. Rüşdiyede belirlenen süre dahilinde şart koşulan dersleri tahsil ettikten sonra 9 Temmuz 1874 tarihinde şehadet-name alıp mektebi bitirmiştir. Ardından yine Çarşamba kasabasında bulunan Sofizade Medresesinde sarf, nahiv, mantık, meanî, beyan, vaz' ve fıkıh derslerini tahsil etmiştir. 1882 tarihinde İstanbul'a giderek burada akaid, usul, feraiz ve hadis derslerini görmüştür. Türkçe ve Arapça yazıp konuşan Mahmud Efendi, biraz da Farsça konuştuğunu beyan etmiştir. Eserinin bulunmadığını, devlet hizmetinde bulunmadığı için hiçbir maaş almadığını da ifadelerine eklemiştir. Halihazırda Çarşamba kazasında tedris-i ulum ile

⁶³ BOA, *MF.İBT*, 21/113, vr. 16.

⁶⁴ BOA, *MF.İBT*, 22/71, vr. 1.

meşgul olup hiçbir rütbe ve nişanı olmadığı gibi hakkında hiç şikâyet olmamıştır. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁶⁵:

Tablo 6. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-Devlet-i ebed-müddet-i Osmaniye'nin ataları hangi kabileye mensuptur? Türk aşiretlerinden Kayı Han kabilesine mensuptur.
2-Osmanlıların mensup olduğu Kayı kabilesi nerede ikamet etmiştir, Anadolu taraflarına kimin riyasetinde gelmişler ve gelmelerine neden olan gelişme nedir? Tatarların zulmünden rahatsız olarak münasip bir mevki bulma umuduyla Süleyman Şah'ın öncülüğünde gelmişlerdir.
3-Osmanlı hanedanından kaç padişah tahta çıkmıştır ve neden Osmanlı ismi kullanılmaktadır? Otuz dört padişah tahta çıkmıştır. Osman Gazi birincileri olduğundan o isimle meşhur olmuştur.
4-Osmanlı Devleti'nin kalıcı olup, genişlemesine sebep olan etkenler nelerdir? Osmanlı sultanları, adalet ve dirayetleri sayesinde tebaalarını himaye edip ırz ve namuslarını korumuşlardır. Bu yüzden kalıcı olmuşlardır.
5-Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti hangi şehirdir ve ne zaman fethedilmiştir? Edirne şehridir ki Sultan I. Murad tarafından fethedilmiştir.
6-Sultan I. Murad zamanında icat olunan şeyler nelerdir? Boş bırakılmıştır.
7-Kâinatın kendisi ile övündüğü zat olan Peygamber efendimiz, nerede ve hangi tarihte dünyaya teşrif buyurdular? Rebiyülevvelin on ikisinde Mekke-i Mükerrema'de pederi Abdullah'ın hanesinde dünyaya teşrif buyurdular.
8-Peygamberimiz nübüvvet ile taltif edildiği vakitte kaç yaşındaydı ve hangi mahaldeydi? Kırk yaşında ibadet için Hira Dağı'ndayken Cebrail vasıtasıyla İkra Suresi nazil olmuştur.
9-Efendimizin peygamberliğine delalet eden alametler nelerdir? Çok alametler var ise de meşhurları şakk-ı sadr ⁶⁶ ve küfr ⁶⁷ hadiseleridir.
10-Mekke'yi kim inşa etmiştir ve bina edilmesine ne sebep olmuştur? İbrahim Aleyhisselam Cenab-ı Hakk'ın emriyle zevcesi Hacer ile oğlu İsmail Aleyhisselam'ı Hicaz tarafına göndermiş ve bir müddet sonra gidip Kabe'yi yapmışlardır.

20 Mayıs 1888'de komisyon tarafından imtihan edilen Mahmud Efendi, Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verdiği cevaplar karşılığında dokuz puan almıştır.⁶⁸

⁶⁵ BOA, MF.İBT, 21/104, vr. 1, 2.

⁶⁶ Şakk-ı sadr hadisesi peygamberin insani arzularının ortadan kaldırılıp üstün niteliklerle donatılması için Cebrail aracılığıyla bir ameliyeye tabi tutulması olarak tanımlanmıştır. Erdinç Ahatlı, "Şakk-ı Sadr", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXXVIII (İstanbul 2010), s. 309.

⁶⁷ Küfr sözlükte "örtmek, gizlemek; nankörlük etmek" gibi manalara gelmektedir. Mustafa Sinanoğlu, "Küfür", TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVI (Ankara 2002), s. 533. Bununla birlikte küfr sözcüğünün anlamından yola çıkılarak Hazret-i Muhammed'in peygamberliğine delalet eden gölgelenme rivayetine karşılık geldiği öngörülmüştür. Nitekim Hazret-i Muhammed'in bulutla ya da meleklerle gölgelenmesi hadisesine; Halime'nin yanında, Rahip Bahira ve Nastura vakalarında söz edilmiştir. Öznur Hocaoglu, "Mitler Gerçeklere Karşı: Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Yaşamındaki Olaylar," *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2018): 250.

⁶⁸ BOA, MF.İBT, 21/104, vr. 1, 2.

Mahmud Efendi'nin Çarşamba Rüşdiyesi muallim-i sanisi Ahmed Nazif Efendi'nin vefatı dolayısıyla onun yerine tayin edileceği öngörülmüş ve imtihan cetveli takdim edilmek üzere Maarif Nezaretine gönderilmiştir.⁶⁹ Mahmud Efendi'ye 304 gurus maaş tahsis edilmekle birlikte elli dört gurus tenkisat yapılarak 250 gurus maaş verilmesi kararlaştırılmış ve 1888 yılı içinde ataması yapılmıştır. Muallim, 1858'de doğduğuna göre tayin edildiğinde 30 yaşında olmalıdır.⁷⁰

3.7. Hacı Sabit Efendi

Halep vilayeti dahilinde Maraş Rüşdiyesi muallim-i salisliğine talip olan Hacı Sabit Efendi 9 Ekim 1888'de imtihan edilmiştir. Ancak kendisinin tercüme-i hâl evrakına ulaşamamıştır. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁷¹:

Tablo 7. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-İlk önce kalem ile yazı yazmak ve elbise dikmek kimin icadıdır? Hz. İdris'in icadıdır.
2-Nuh Aleyhisselam'ın tufanından sonra insanlık kimden devam etmiştir? Ham, Sam ve Yafes'ten devam etmiştir.
3-Ad ve Semud kavmine hangi peygamberler gönderildi ve bu kavimler nerede idiler? İçlerinden iman etmeyenler ne ile helak oldu? Ad kavmine Hud, Semud kavmine Salih Aleyhisselam gönderilmiştir. Ad kavmi Yemen'de, Semud kavmi Şam ile Hicaz arasında idiler. Ad kavmi rüzgâr ile Semud kavmi sayha ⁷² ile helak oldular.
4-Hâdimü'l-Haremeyn unvanı hangi padişaha hangi tarihte verilmiştir? Cevap verilmemiştir.
5-Rüşdiye mektepleri hangi padişahın zamanında tesis ve teşkil olunmuştur? Sultan Mecid'in zamanında açılmıştır.
6-Halep şehri hangi padişahın zamanında fethedildi ve fatihi kimdir? Sultan Süleyman zamanında feth olundu.

Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verdiği cevaplardan altı puan alan Hacı Sabit Efendi, Maraş Rüşdiyesi muallim-i salisi Hasan Efendi'nin vefatıyla boşalmış olan memuriyete 17 Ekim 1888'de tayin edilmiştir.⁷³

3.8. Mehmed Sadık Efendi

Bozöyük Rüşdiye Mektebinin muallim-i saniliğine aday olan Mehmed Sadık Efendi'nin babasının adı Hüseyin Ağa'dır. İdrisizade namıyla meşhurdurlar. 1860 senesinde Hüdavendigâr vilayetine bağlı Söğüd'de dünyaya gelmiştir. Söğüd Rüşdiye

⁶⁹ BOA, *MF.İBT*, 21/108, vr. 1.

⁷⁰ BOA, *MF.İBT*, 100/137.

⁷¹ BOA, *MF.İBT*, 22/49, vr. 1a.

⁷² *Bağırma, nara*. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, haz., Raşit Gündoğdu vd., (İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021), 660.

⁷³ BOA, *MF.MKT*, 104/10, vr. 1.

Mektebinde Farisî, hesap, coğrafya ve fûnun-i lazıme-yi tahsilden sonra Söğüd Medresesinde nahiv, mantık, akaid ve fıkıh okumuştur. İmtihan zamanında ilim tahsiliyle meşgul bulunmaktadır. Rütbe ve nişana sahip değildir. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁷⁴:

Tablo 8. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-Rumeli'ne ne vakit, nereden ve kim tarafından geçilmiştir? Rumeli'ne geçen Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa olup Çanakkale Boğazı'ndan geçmiştir.
2-Benî İsrail'in ortaya çıkışı nasıl olmuştur, hangi bölgede baş gösterip kimler vasıtasıyla dışarı çıkmışlardır? Benî İsrail Yakub Aleyhisselam'ın neslidir. Yusuf Aleyhisselam vasıtasıyla Kenan'dan Mısır'a gitmişlerdir. Yusuf Aleyhisselam'dan sonra Benî İsrail, firavun ile ötekilerin zulüm ve eziyetlerine tahammül edemeyerek kaçmaya yol ararlarken Musa ve Harun Aleyhisselam'ın marifetiyle Kenan diyarına gitmişlerdir.

Mehmed Sadık Efendi'nin soru sayısı diğer adaylara nazaran daha azdır. Mehmed Sadık Efendi 23 Kasım 1887'de sınava girmiş, Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verdiği yanıtlardan yedi puan almıştır.⁷⁵ Mehmed Sadık Efendi'nin Bozüyük Rüşdiyesine bu tarihlerde tayin edilip edilmediği konusunda ilgili belgede bir veri olmasa da bir başka kaynakta Bozüyük kasabasında yeniden açılan mekteb-i rüşdiye muallimliğine 10 Aralık 1887'de tayin edilen Mehmed Sadık Efendi ile mektebin bevvablığına seçilen Hafız Mehmed Efendi'ye verilecek maaşların mahallince karşılanması ifadesine yer verilmiştir. Muallim, 1860'ta doğduğuna göre tayin edildiğinde 27 yaşında olmalıdır.⁷⁶

3.9. Ali Efendi

Eğil Rüşdiyesi muallim-i sanisi İbrahim Rıfkı Efendi istifa ettiğinden yerine Darülmualliminden şehadetname almış ibtidaî mektebi muallimlerinden Ali Efendi 8 Ekim 1889'da işe başlatılmış ve merkezden memuriyetinin onaylanması istenmiştir. Merkezden gelen cevapta vilayet Darülmualliminleri, ibtidaî mekteplerine muallim yetiştirdiğinden buradan şahadetname alanların imtihansız rüşdiye muallim-i saniliğine tayinlerinin uygun olmadığı ve Ali Efendi'nin imtihanının yapılarak varakasının gönderilmesi belirtilmiştir.⁷⁷

Diyanet vilayeti Ali Efendi hakkında inceleme yapmıştır. İncelemeye göre Ali Efendi, Darülmuallimin şehadetnamelilerinden olduğu halde 2 Şubat 1885 tarihinde imtihan ile Hani Rüşdiye Mektebine nezaretçe asaleten tayin edilmiştir. İki sene kadar bu görevde kalan Ali Efendi, Lice Rüşdiyesindeki muallimin yetersizliğinden ötürü 14 Ocak 1887'de burada göreve başlamıştır. Ardından Lice Rüşdiyesinin lağvıyla açıkta kalmış ve ileride açılacak bir mektep muallimliğine tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.

⁷⁴ BOA, *MF.İBT*, 22/103, vr. 16.

⁷⁵ BOA, *MF.İBT*, 22/103, vr. 2a.

⁷⁶ BOA, *MF.MKT*, 101/91, vr. 1.

⁷⁷ BOA, *MF.MKT*, 113/105; BOA, *MF.MKT*, 114/98.

Ali Efendi 15 Şubat 1888’de Diyarbakır’da açılan Abdurrahman İbtidaî mektebine atanmıştır. Nihayetinde Eğil Rüşdiyesi muallim-i saniliğine tayin edilecek Ali Efendi’nin durumu tetkikattan anlaşılmış ve tekrar imtihana hacet olmadığından yeni memuriyetinin onaylanması istenmiştir. Ali Efendi’nin imtihanı Maarif Nezaretince doğrulanmış ve memuriyete başlatılması Diyarbakır vilayetine bildirilmiştir.⁷⁸

Tercüme-i hâl kaydına ulaşılamayan Eğil Rüşdiyesi muallim-i sanisi Ali Efendi’nin 15 Şubat 1890 tarihinde onaylanmış imtihan soruları ve cevapları bulunmaktadır. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁷⁹:

Tablo 9. Tarihe Dair Sorular ve Cevaplar

1-Tarih ne demektir?	Geçmişte yaşanmış olayları hikâye eden bir fendir.
2-Fezleke ne demektir?	Hulasa-i kelim (sözün kıyası) demektir.
3-Tarih kaç kısımdır?	Üç kısımdır. Tarih-i siyasi, tarih-i ulum ve adab-ı tarih-i tabidir.
4-Tarih-i ulum neden bahseder?	Ulum ve sanayinin ortaya çıkışıyla meydana gelen ilerleme ve gerilemelerden bahsedip bunların çeşitli zamanlara tesirini gösterir.
5-Tarih-i siyasi neden bahseder?	Dünya’da bulunan ahali ve hükümetlerde meydana gelen olaylardan bahseder.
6-Tarih-i Osmanî hangi tarihtir?	Tarih-i cediddir.
7-Osmanlı Devleti’ni kuran padişah kimdir?	Sultan Osman Gazi’dir ki Gazi Sultan Abdülhamid Han’ın büyük dedeleridir.
8-Sultan Osman Gazi nerede ve hangi sene dünyaya gelmiştir?	1258 (656) tarihinde Söğüt kasabasında dünyaya gelmiştir.
9- (Osman Gazi) hicretin kaçınıcı senesinde tahta cülus etmiştir?	1299 (699) tarihinde ve elli üç yaşında saltanata cülus etti.
10- (Osman Gazi) adına hutbe nerede okundu?	Karahisar şehrinde okundu.

Ali Efendi’ye kısas-ı enbiyadan soru sorulmamıştır. Sınav evrakında tarih başlığı altında Ali Efendi’ye yöneltilen sorularda özellikle kavramlar üzerinde durulmuş ve Osmanlı kuruluş dönemine ağırlık verilmiştir. Ali Efendi’nin ataması gerçekleşikten sonra sınava gerek olmadığı ifade edilmesine rağmen sınavın neden yapıldığı açıklanmamıştır.⁸⁰ Ancak üçüncü sınıf rüşdiye mektepleri için alınan tedbirlerdeki bir muallim-i sani daha önce imtihanla muallim-i sani olsa da yeniden imtihan edilecektir⁸¹ kararına istinaden bu uygulamaya gidilmiş olması ihtimal dahilindedir.

⁷⁸ BOA, *MF.MKT*, 115/48, vr. 1; BOA, *MF.MKT*, 115/62.

⁷⁹ BOA, *MF.İBT*, 24/82, vr. 3; BOA, *MF.İBT*, 26/111, vr. 1.

⁸⁰ BOA, *MF.İBT*, 24/82, vr. 3; BOA, *MF.İBT*, 26/111, vr. 1.

⁸¹ BOA, *MF.MKT*, 347/3, vr. 1-9.

3.10. İsmetullah Efendi

Haleb Mekteb-i Rüşdiyesinin muallim-i saniliğine aday olan İsmetullah Efendi'nin pederi müellifinden merhum Abdullah Efendi olup şöhretleri Hocazadelik olarak bilinmektedir. 23 Temmuz 1861⁸² cuma gecesi saat altı raddelerinde Kilis kazasında doğmuştur. Ela gözlü, buğday benizli, orta boylu, siyah sakallıdır. Kilis'te yer alan rüşdiye mektebinde fûnun-ı mahsusayı tahsil ederek şهادetname almış daha sonra pederinden sarf, nahiv, mantık, meanî, usul-ı fıkıh, kelam, hikmet, hadis, tefsir dersleriyle birlikte ayrıca beşinci dereceden *mûsıla-i sahn*⁸³ ruusu almıştır. İmtihan vaktinde ise ilim tahsili ile uğraşmaktadır. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁸⁴:

Tablo 10. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-Orhan'ın oğlu I. Murad'ın kıssası nedir?
Sultan Murad otuz beş yaşında saltanata cülus etmiştir. 1360 (762) senesinde Edirne şehrinin fethedip Osmanlı Devleti'nin ikinci hükümet merkezi yapmıştır.
2-Fatih'in oğlu olan II. Bayezid'in kıssası, cülusu, doğumu, saltanatı ve ölüm tarihi kaçtır?
II. Bayezid otuz beş yaşında tahta geçtiği sırada biraderi Sultan Cem Konya'da bulunduğu saltanat iddiasıyla harbe kıyam etmiştir. Doğum: 1447 (851), Cülus: 1481 (886), Saltanat: 32 yıl, Ölüm: 1512 (918).
3-Sultan Süleyman'ın oğlu olan II. Selim'in kıssası, doğumu, cülusu, saltanatı ve ölüm tarihi kaçtır?
Sultan II. Selim kırk dört yaşında Osmanlı tahtına oturmuştur. Padişah olduktan sonra bazı mesalih-i dahiliyenin (iç işleri) tanzim ve ıslahıyla uğraşmaktayken... Doğum: 1523 (930), cülusu: 1566 (974), saltanat: 18 yıl, ölüm: 1574 (982).
4-Hud Aleyhisselam'ın kıssası nedir?
Tufandan sonra Yemen diyarında Hadramut civarında Ahkaf denilen yerde Ad kavmi ortaya çıkmış ve tüm havalisi mamur olmuştur.
5-Salih Aleyhisselam'ın kıssası nedir?
Ad kavminden sonra Şam ve Hicaz arasında Hier denilen mahalde Semud kavmi zuhur etmiş, onlar dahi dağlar deldiler.

İsmetullah Efendi'nin 15 Kasım 1890 tarihli imtihan varakasinda cevaplarının puan değerleri yazılmamakla birlikte⁸⁵ Haleb Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Hacı Mehmed Efendi'nin yerine tayin edildiği tespit edilmiştir. Muallim, 1861'de doğduğuna göre tayin edildiğinde 29 yaşında olmalıdır.⁸⁶

⁸² İsmetullah Efendi tercüme-i hâl varakasinda doğum tarihini 15 Muharrem 1278 cuma günü olarak belirtmiştir. Ancak Türk Tarih Kurumu Tarih Çevirme kılavuzunda bu tarih salı gününe tekabül etmektedir.

⁸³ *Osmanlı eğitim sisteminde yüksek tahsile hazırlayan ve hareket-i dâhilden sonra gelen Sahn-ı Semân medrese derecesi*. TDV İslâm Ansiklopedisi, "Mûsile-i Sahn", (erişim 9 Mart 2025). <https://islamansiklopedisi.org.tr/musile-i-sahn>

⁸⁴ BOA, MF.İBT, 26/51, vr. 1.

⁸⁵ BOA, MF.İBT, 26/51, vr. 2.

⁸⁶ BOA, MF.MKT, 125/61, vr. 1.

3.11. Mustafa Efendi

Silifke Rüşdiye Mektebinin muallim-i saniliğine talip olan Mustafa Efendi'nin pederi Adanalı Değirmenci Hacı Ömer olup Değirmenzade namıyla şöhretleri vardır. 30 Ocak 1846 tarihinde Adana'da doğmuştur. Eğitim hayatına Adana kazasında Cami-i Atik Medresesinde başlamıştır. Burada Kazazade Hacı Hüseyin Efendi'den şerh-i akaid derslerini Hafız Efendi'den ise Farişi, hesap ve coğrafya fenlerini tahsil etmiştir. Ardından Adana Darümualliminine girmiş ve 2 Haziran 1895 tarihinde itimadname almıştır. İmtihan zamanında Adana'da yer alan Suluoğlu Medresesinde müzakere ve mütalaa ile meşgul bulunmaktadır. Rütbe ve nişanı olmayan Mustafa Efendi orta boylu, ela gözlü ve kır sakallı olup Eskihamam Mahallesi 47/1 numaralı meskende ikamet etmektedir.⁸⁷ 24 Kasım 1895'te imtihan edilmiştir. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁸⁸:

Tablo 11. Tarih-i Osmanî ile Kısas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-Osmanlı Devleti'nde birinci padişah ve birinci halife kimdir? Müşarun ileyh hazretlerine hilafet kimden tevdi olunmuştur? Mısır'ı kim almıştır?

İkinci padişah kimdir? Müşarun ileyhın saltanat zamanında neler yapıldı? Kosova Muharebesi nasıl meydana gelmiştir? İstanbul'u kim fethetmiştir?

Birinci Osmanlı padişahı Ertuğrul Gazi'nin oğlu Osman Gazi'dir. (Osman Gazi) 1258'de (656) doğmuş 1281'de (680) emir olmuş ve 1299'da (699) Karacahisar'da Dursun Fakih nam kadıya namına hutbe okutup istiklal üzere padişah olmuştur. Devletine Devlet-i Osmaniye tebaasına Osmanlı denilmiştir. Birinci halife Osmanlıların dokuzuncu padişahı olan Yavuz Sultan Selim Han hazretleridir. Yavuz Sultan Selim 1516'da (922) Mısır'ı fethetmiştir. Son Abbasi halifesi Müstekfi-Billah Sultan Selim'e biat ederek hilafeti ona terk etmiş ve İstanbul'a beraber dönmüşlerdir.

İkinci padişah Orhan Gazi'dir. Saltanatında yeniçeri askeri ihdas edilmiş ve sikke darp olunarak elbiseye nizam verilmiştir. Kosova Muharebesi bir nevi Avrupa ehl-i salibi⁸⁹ demektir. Sultan Murad Kosova Muharebesi'nde muzaffer olmuşken bir Sırp neferi tarafından şehit edilmiştir. İstanbul'u yedinci padişah Fatih Sultan Mehmed Han fethetmiştir. 1453 (857)

2-Benî İsrail kimin neslidir? Benî İsrail'i Mısır'dan kim çıkardı? Nübüvveti ve saltanatı birleştiren kimdir? Benî İsrail içinde ilk padişah kimdir? Tufan (hadisesi nedir)? Firavun kimdir?

Benî İsrail Yakup Aleyhisselam'ın neslidir. Benî İsrail'i Mısır'dan Hz. Musa çıkarmıştır. Nübüvvetiyle saltanatı birleştiren Benî İsrail peygamberlerinden Davud Aleyhisselam ile oğlu Süleyman Aleyhisselam'dır. Benî İsrail'in birinci padişahı Talut'tur. Nuh Aleyhisselam zamanında kavminin küfürde ısrarı üzerine tufan vaki olarak cümlesi suya gömülmüştür. Mısır padişahı firavun uluhiyet davasında olup İslam'ın mucizelerine ve beliyat-ı aşereye (on belaya) iman etmediğinden Bahr-i Ahmer'de gark oldu.

⁸⁷ BOA, MF.İBT, 48/25, vr. 16.

⁸⁸ BOA, MF.İBT, 48/25, vr. 2a.

⁸⁹ Haçlılar, Hristiyanlar. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 238.

Mustafa Efendi Tarih-i Osmanî ve Kıyas-ı Enbiya sorularına verdiği yanıtlardan on puan almış ve Silifke muallim-i saniliğinde istihdam edilmek üzere ehliyeti kâfi görülmüştür.⁹⁰ Mustafa Efendi'nin tayini ile ilgili belgede tercüme-i hâl varakasında yer vermesi de kapatılan Adana Rüşdiyesinde muallim-i sanilik yaptığı ifade edilmiştir. Nitekim Mustafa Efendi 4 Aralık 1895 tarihinde Silifke Rüşdiyesindeki muallim-i sanilik görevine başlamıştır. Muallim, 1846'da doğduğuna göre tayin edildiğinde 29 yaşında olmalıdır.⁹¹

3.12. Ahmed Pertev Efendi

Pasinler Rüşdiyesinin muallim-i saniliğine aday olan Ahmed Pertev Efendi'nin tercüme-i hâl varakasına ulaşılammıştır. Ahmed Pertev Efendi 24 Şubat 1906'da imtihan edilmiştir. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁹²:

Tablo 12. Tarih-i Osmanî ile Kıyas-ı Enbiyadan Sorular ve Cevaplar

1-Hazret-i İsmail ve İshak Aleyhisselam:

Hazret-i İbrahim'in evladı olmadığı halde kendisi dahi ihtiyar olmuştur. Zevcesi Sare kendi cariyesi olan Hacer'i İbrahim'e bağışladı ve bu Hacer'den Hz. İsmail dünyaya geldi. Sare, Hz. İsmail ve validesini çekemediğinden uzaklaştırılmalarını istedi. İbrahim Aleyhisselam bunları Mekke'ye bıraktı. İsmail Aleyhisselam büyüdü, Cürhüm kabilesinden kız aldı. Bundan Hazret-i İsmail'in on iki evladı oldu. İsmail, Şam taraflarında bulunan Amalika kabilesine gönderildi. Nihayet evladı çoğaldı ve o tarafları idareleri altına aldılar. İshak Aleyhisselam Sare'den dünyaya gelmiştir. Bu dahi büyüyerek iki oğlu oldu. Biri İys/Ays diğeri Yakup'tur. Hz. İbrahim'in vefatından sonra İshak Aleyhisselam onun yerine geçmiştir.

2-Endülüs Emevi Devleti'ni tesis eden kimdir ve nasıl kurulmuştur?

Şam cihetlerinde tesis ve tahkim edilen Emevi Devleti'nin son halifesi zamanında Abbasi-lerden Ebu'l Abbas Seffah kuvvet ve taraf bularak bu halife ile muharebe etmiş ve Emevi Devleti'ne son vermiştir. Bundan dolayı Emevilerden her kim olursa olsun bulduklarında idam ederlerdi. Bunun üzerine son halifenin iki oğlunun Kûfe'de oldukları haber alınarak bulunmaları için adamlar gönderilmiştir. Bu iki delikanlıdan birisinin ismi Abdurrahman'dı. Gizlice savaşıarak Afrika'ya gitmişti ve Endülüs ahalisi, elinin altında Devlet-i Emeviye'den birisini bulundurmaya arzu ettiğinden Abdurrahman'ın Afrika'ya geldiği haberini alınca hemen haber gönderdiler ve Abdurrahman'ı halifelğe kabul ettiler. İşte bu zatın gayreti sayesinde İspanya'da Devlet-i Emeviye kurulmuştur.

3-Sultan Fatih ilk önce nereyi fethetmiştir?

Sultan Fatih ikinci defa olarak tahta cülus ettiğinde uygunsuzluk ettikleri gerekçesiyle Karamanoğulları üzerine sefere çıkıp Konya'yı fethetmiştir. Bu sırada İstanbul'da bulunan Rum İmparatoru birtakım tekliflerde bulunduğundan Fatih karadan 150 bin kişilik ordu ile denizden gemilerle İstanbul'u kuşattıktan sonra fethetmiştir.

4-Çaldıran Vakası hangi padişah zamanında meydana gelmiştir?

Sultan Selim zamanında meydana gelmiştir. Sultan Selim, İran şahı olan İsmail'in, Safevi hududunu tecavüz ettiğinden dolayı üzerine hücum etmiştir. Şah İsmail'i Çaldıran ovasında fena halde mağlup eylemiştir. Hatta birkaç şehri de almıştır.

⁹⁰ BOA, MF.İBT, 48/25, vr. 2a.

⁹¹ BOA, MF.İBT, 53/3, vr. 1.

⁹² BOA, MF.İBT, 173/35, vr. 4.

5-Devlet-i Eyyübiye ve Sultan Selahaddin:

Sultan Selahaddin Mısır'da hüküm süren Fatımi Devleti'nden Adudüddin'in veziri olmuş Kürd beylerinden bir zattır. Adudüddin vefat ettiğinde erkek çocuğu olmadığından vezir bulunan Selahaddin hükümeti zapt ile elde etmiş ve bu suretle teşekkül eden devlete Eyyübiye namı verilmiştir. Ancak on bir nefer bu devlette hüküm sürebilmiştir.

6-Köprülü Mehmed Paşa ve icraatı:

Köprülü Mehmed Paşa, Avcı Sultan Mehmed'in veziridir. Padişahın ve Mahpeyker Sultanın himayesiyle çok faydaları olmuştur. Hatta yedi yaşlarında tahta cülus eden padişahın hükmünü yerine getirmiştir.⁹³ Boğaz içerisinde istihkâm yapmak ve o zamanda birtakım asilerin boynunu vurmak gibi icraatı görülmüş olan Köprülü Mehmed Paşa, Devlet-i Osmaniye'ye en çok hizmet eden zatlardandır.

7-Bükreş Antlaşması ne vakit ve kiminle imzalandı?

1812 (1227) tarihinde Besarabya kıtası Rusya'ya terk olunduğu zaman imza edilen muahe-
deye Bükreş Muahedesi denilir ki Rusya Devleti ile imzalandı.

Tabloya göre Ahmed Pertev Efendi'ye Osmanlı'nın kuruluş ve yükselme devirleri dışında da sorular yöneltilmiştir. Diğer adaylara göre sorulara daha derin cevaplar vermiştir. Erzurum vilayetinden Maarif Nezaretine giden evrakta; yaşlılığı nedeni (77 yaşında) ile emekliliğe sevk edilecek olan Pasinler kazası Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Hafız Mehmed Efendi'nin yerine imtihanı başarıyla geçen Ahmed Pertev Efendi'nin tayin edileceği ancak Ahmed Pertev Efendi'nin görevine o zaman için vekaleten başlayabileceği ifade edilmiştir.⁹⁴

3.13. Mustafa Fevzi Efendi

Mustafa Fevzi Efendi on dokuz seneyi aşkın Talas Rüşdiye Mektebinde muallim-i sani olarak görev yapmıştır. Maarifin terakkisi hususunda mesai ve gayrette bulunmuştur. Ancak muallim-i saniliğe mahsus maaşının düşürülmesi neticesinde istifa etmiştir. Ardından Mustafa Fevzi Efendi mektebin muallim-i evvel kadrosuna tayin edilmek için müracaat etmiştir. Kendisi Darülmualimin mezunu olmadığından ehliyetinin imtihanla tespit edilmesi lüzumu doğmuştur. Fakat kendisi Dersaadet'e gelmesinin o an için imkân dahilinde olmadığını belirtmiştir.⁹⁵ Sabık Talas Rüşdiye Mektebi muallim-i sanisi Mustafa Fevzi Efendi'nin imtihan cetveli mevcut olsa da tercüme-i hâl varakasına ulaşılammıştır. Mustafa Fevzi Efendi rüşdiye mektepleri programında yer alan ulum ve fünundan 13 Ocak 1908 tarihinde Maarif Müdürü ve idadi muallimlerinden oluşan komisyon tarafından imtihan edilmiştir. Muallim adayına yöneltilen sorular ve adayın cevapları aşağıda yer almaktadır⁹⁶:

⁹³ IV. Mehmed 1648 yılında yedi yaşında tahta çıkmıştır. Mahpeyker Kösem Sultan 1651'de saray ağaları tarafından ortadan kaldırılışına kadar IV. Mehmed'in saltanatında etkili olmuş, bu süreçten sonra Valide Turhan Sultan yönetiminde sözü geçer hale gelmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, Valide Turhan Sultan tarafından şartlarının kabul edilmesiyle sadrazamlık görevini üstlenmiştir. Abdülkadir Özcan, "Mehmed IV", TDV İslam Ansiklopedisi, XXVIII (Ankara 2003), s. 414-418

⁹⁴ BOA, *MF.İBT*, 177/72, vr. 1.

⁹⁵ BOA, *MF.MKT*, 1027/40, vr. 1-8.

⁹⁶ BOA, *MF.İBT*, 200/29, vr. 7-8.

Tablo 13. Tarih-i Osmanî'den Sorular ve Cevaplar

1-Osmanlıların ortaya çıkmaya başlamaları ve Osmanlı Devleti'nin tesisi?
 Osmanlıların ortaya çıkmaya başlamaları: Abbasi Halifeliğinin kuvvetinin az olduğu sıralarda Horasan ve İran taraflarında ikamet etmekte olan kabilelerden Kayı Han kabilesinin beyi Süleyman Şah, Kaya Alp ile geçerek bir müddet oralarda oturmuştur. Tatar tehlikesi geçtikten sonra yine Horasan tarafına dönmek üzere yola çıkmışlarsa da dönüş yolunda Süleyman Şah, Caber Kalesi civarında Fırat Nehri'nden geçerken kazara vefat etmiş ve kabile iki kısma ayrılmıştır. Bir kısmı yola devam etmişse de diğer kısım Süleyman Şah'ın oğullarından Ertuğrul ve Dündar Beylerle kalarak Erzurum tarafına gitmişlerdir. Oralarda dolaşmaktayken birbirleriyle muharebe eden iki orduya tesadüf eylediler. Bunlardan yenilmekte olan tarafa Ertuğrul Bey kuvvetleri yardıma yetişerek muharebeyi kazandırdılar. Ertuğrul Bey sayesinde muharebeyi kazanan Rum Selçukiyesi padişahı Alaaddin ordusuna mağlup olan taraf İran Cengiziyesi Tatarlarıdır. Sultan Alaaddin Ertuğrul Gazi'ye şu iyilik ve yardımına mukafaten Söğüt ve Eskişehir kışlağıyla Domaniç yaylağını verdi. Ertuğrul Bey'in maiyetinde 400 çadır vardı. Ertuğrul kendisiyle sınırdaş olan Rumlarla daima muharebe ederdi. 1266 (665) senesinde oğlu Osman Bey Söğüt kasabasında dünyaya geldi. Osmanlı Devleti'nin tesisi: Osman Bey pederlerinden sonra kabilenin reisi, devletimizin müessisi ve birinci padişahı olup Osmanlı namını yadigar bırakmıştır. 1281 (680) tarihinde Osman Gazi yukarıda bahsedildiği gibi pederlerinin yerine geçerek kendisiyle sınırdaş olan Rumlarla muharebe ederek yavaş yavaş toprağının büyümesine çalışmakta idi. Bu esnada İnegöl Beyi Nikola'yı mağlup edip Karacahisar'ı aldı. Bunun üzerine Konya'da bulunan Selçuklu sultanından beylik alameti olarak sancak ve davul geldiği gibi Osmanlıların huduttaki beylikleri resmen bilinmiş ve Osmanlı Devleti resmen kurulmuştur.

2-Sultan I. Murad'ın meşhur Kosova Muharebesi?
 Hüdavendigâr Gazi Hazretlerine bir müddetten beri müttefik bulunan Sırp'lar yine düşmanlık etmeye kalkışarak Bosna ve Hersek ve Macarlar ile ittifak edip Kosova Ovası'nda bir büyük ordu toplamışlardır. Padişah I. Murad hazretleri düşmana nispetle cüzi bir asker ile düşmanı karşılamış ve meydana gelen çarpışmada büyük bir savaş yaşanmıştır. Şehzade Bayezid Çelebi'nin gayreti ve kahramanlığı ile düşman askeri fena halde bozguna uğramıştır. Ardından I. Murad muharebe sonrasında savaş alanını gezerken maktuller arasında yatmakta olan yaralı bir Sırp'lı tarafından şehit edilmiştir.

3-Yavuz Sultan Selim Han Hazretlerinin İran Seferi Hümayunları?
 Sultan Selim Han tahta cülus ettikten sonra birçok yerlerin fethine başlamıştır. Acemat ve Erdebil şehrinde türemiş olan Safiyüddin namılı şeyhin sülalesinden olan Şah İsmail, Gırcistan ve İran memleketlerini zapt ederek (topraklarını) genişletti. Şah İsmail Şii mezhebini icat ederek halkı doğru yoldan şaşırtmış hatta kendisini mezhebin büyüğü gibi göstererek birtakım cahilleri kendi kerametine inandırmıştır. Türkler içinde Şii'lere taraftar olacak birçok kimseler elde etmiştir. Sultan Selim İran üzerine yürümeden evvel memleket içinde bulunan Şii'lerin sayısı kırk binden fazladır. Padişah bunları ayırdıktan sonra Erzurum, Van ve Bayezid taraflarını alarak İran içlerine girmiştir. Nihayet Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail'i fena halde mağlup eylemiş hatta İran'ın o vakit payitahtı bulunan Tebriz şehrinde de fethetmiştir. Sultan Selim Han oradan daha ileri gitmek istedi ise de beri tarafında daha mühim vakalar olabileceğinden dolayı bu kadarla yetinip geri dönmüştür.

Tablo 13'e göre Mustafa Fevzi Efendi'ye kısas-ı enbiyadan soru yöneltilmemiştir. Sorular Osmanlı'nın kuruluş ve yükselme devirleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Muallim-i sani adaylarına göre daha geniş cevaplar veren Mustafa Fevzi Efendi, Talas Rüşdiye

Mektebine muallim-i evvel olarak atanmıştır.⁹⁷ Ancak Maarif Müdürlüğü, Kayseri Mu-tasarrıflığının inhası üzerine Talas Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine tayin edilen Mustafa Fevzi Efendi'nin idaresizliği ve iktidarsızlığı sebebiyle mektepteki talebe sayısının on beşe kadar düştüğünü Maarif Nezaretine bildirmiştir. Maarif Müdürlüğüne göre muallim, esasen medresede yarı tahsil görse de vaktiyle her nasılsa muallim-i sani olmuş ve ardından istifa etmiştir. Bir müddet açıkta kaldıktan sonra Talas Rüşdiyesi muallim-i evvel kadrosunun bir zamandır boş olması sebebiyle ve başka talip olmadığı için memuriyeti asaleten onaylanmıştır. Kendisi de hakkında yapılan şikâyet gereği ehliyetsizliğini anlayarak emekliliğini istemiştir. Ancak görev yaptığı mahalin civarındaki Amerikan misyoner mekteplerinin fevkalade olması dolayısıyla Fevzi Efendi'nin emekliliğine kadar devam etmesi uygun görülmediğinden yerine bir münasibin tayin edilmesi Nezaretten talep edilmiştir.⁹⁸

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin müstakil olarak öğretmen yetiştiren ilk kurumu 16 Mart 1848'de Darümuallimin adıyla açılmıştır. Darümualliminden yetişen talebelerle rüşdiyelerin ve diğer mekteplerin muallim ihtiyacının karşılanması kararlaştırılmıştır. Ancak bu kurumdan yetişen muallimler, sayısal olarak ülke genelindeki rüşdiye mekteplerinin ihtiyacını karşılama noktasında yetersiz kalmış, hariçten muallim istihdamı ortaya çıkmıştır. Darümuallimin nizamnameleri ve talimatnamelerinde yapılan değişikliklerle de hariçten muallim istihdam edilmesi kabul edilmiş, ancak Darümuallimin mezunlarına öncelik tanınmıştır. Bununla birlikte bu uygulamalar Darümualliminin ruhuna aykırı politikaları göz önüne sermiştir. Darümualliminin ardından açılan Darümuallimin-i Sıbyan, Darümuallimat gibi diğer öğretmen yetiştiren kurumlar da mekteplerin ihtiyacını karşılamaktan uzak kalmıştır.

II. Abdülhamid Dönemi'nde hariçten muallim istihdamı devam etmiş ve istihdam için imtihan şartı uygulanmıştır. Rüşdiye mekteplerinde istihdam edilmek üzere adaylara Arabî, sarf, nahiv, mantık, Farisî, Gülistan, kavaid, Kavaid-i Osmanî, imla, hesap, a'mâl-i erbaa ve küsurat, coğrafya gibi çeşitli dersler ile Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiyadan sorular yöneltilmiştir. Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiyadan soru ve cevapları incelenen on üç muallim arasında on bir muallim-i sani, bir muallim-i salis ve bir muallim-i evvel adayı bulunmaktadır. Muallim-i evveler rüşdiye mekteplerinin idaresinden birinci derecede sorumlu olmuştur. Talebe sayısı fazla ve ihtiyaç var ise mektebe muallim-i sani ve muallim-i salis de tayin edilmiştir. Muallim-i evvel tayin edilemeyen mektepler, muallim-i sani tarafından idare edilmiştir

II. Abdülhamid Dönemi'nde rüşdiye mekteplerinde muallimlik görevine talip olan adayların imtihan evrakı yanında tercüme-i hâl varakalarının da bulunması muallimler hakkında kıymetli bilgiler vermiştir. Tercüme-i hâl varakaları sayesinde muallimlerin hayatlarının belirli kısımları aydınlatılmıştır. Bu bağlamda muallimlerin doğum tarih ve

⁹⁷ BOA, MF.İBT, 303/86, vr. 1.

⁹⁸ BOA, MF.İBT, 333/56, vr. 2.

yerine, babalarının ismine, hangi hocadan ne tür dersler aldıklarına, hangi mekteplere gittiklerine fiziksel görünümüne, nerede görev yaptıklarına ve şöhretlerine ilişkin birçok veriye ulaşılmıştır. Nitekim muallim adaylarından en küçüğü yirmi yedi, en büyüğü ise istihdam edildiğinde kırk altı yaşındadır. Ayrıca bu kayıtlar kurum dışı atamaların yapıldığına delalet etmektedir. Muallimlerin ekseriyetle sıbyan mekteplerinde eğitim hayatlarına başlayıp ardından medreselerde ve rüşdiye mekteplerinde eğitim almaya devam ettikleri görülmüştür. Keza adaylardan bazılarının ise medreseden sonra vilayet Darülmualliminlerinde veya Darülmuallimin-i Sıbyanda eğitim aldıkları tespit edilmiştir. Ancak bu tür Darülmualliminler ibtidaî mekteplere muallim yetiştirdiğinden rüşdiye muallimlikleri için tekrar imtihana girmeleri gerekmiştir. Ayrıca Eğil Rüşdiye Mektebi muallim-i saniliğine talip olan Ali Efendi örneğinde olduğu üzere daha önce imtihana girerek muallim-i sanilik görevinde bulunmuş adayların yeniden vazifeye atanmasında sınavı tekrarlanmıştı.

İncelenen dönem içerisinde imtihan evrakında muallimlere Tarih-i Osmanî'den yöneltilen sorular genellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerine ilişkindir. Bununla birlikte tarihin tanımı ile tarihe ait kavramlara, dönemin padişahına, Bükreş Antlaşmasına, Endülüs Emevi Devleti'ne, Köprülü Mehmed Paşa'ya ve Eyyübiye Devleti'ne temas eden sorulara da yer verilmiştir. Kısas-ı enbiya kısmında ise sorular çoğunlukla Benî İsrail kavminden ve peygamberlerinden gelmiştir. Bunun yanı sıra Hz. Muhammed, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Salih ve Hz. Hud adaylara sorulan peygamberler arasındadır. Keza dine dair bazı kavramlarda imtihanlarda soru olarak yöneltilmiştir. Muallimler verdikleri cevaplar karşılığında puan almışlardır. Ancak puanın soru sayısına göre mi yoksa izah edilme biçimine göre mi değerlendirildiği kısaca puanlama sisteminin dayanağı tam olarak açıklanamamıştır. Örneğin Hacı Sabit Efendi'ye altı soru sorulmuş ve her cevabına bir puan verilmiştir. Nitekim Bozöyük Rüşdiyesinin muallim-i saniliğine aday olan Mehmed Sadık Efendi'ye iki soru sorulmuş ve karşılığında yedi puan verilmiştir. Aynı şekilde Silifke Rüşdiye Mektebinin muallim-i saniliğine aday olan Mustafa Efendi'ye de iki soru yöneltilmiş ve cevaplarına karşılık on puan almıştır. Bu ikisi kıyaslandığında Mehmed Sadık Efendi'ye sorulan soruların daha yüzeysel olduğu Mustafa Efendi'ye ise bir başlık altında birden fazla soru yöneltiliği görülmüştür. Bununla birlikte muallimlerden bazılarının puanı imtihan varakasına işlenmemiştir. En yüksek verilen puanın ise on olduğu saptanmıştır.

Neticede Tarih-i Osmanî ve kısas-ı enbiya sorularına verilen cevaplar değerlendirildiğinde bazı soruların yüzeysel bazı soruların ise daha detaylı olduğu görülmüştür. Bunun yanında tarih dersini okumayan muallime de rastlanmıştır. Muallime bir metin verilmiş ve yorumlaması istenmiştir. Burada önemli olan bir nokta da imtihanı gerçekleştiren komisyonların sorulan sorulara adaylardan tam olarak nasıl bir cevap bekledikleridir. Yani değerlendirme yapılırken nasıl bir yol izlenmiştir? Komisyon adayın yeterli bilgiyi verdiği kanısına nasıl ulaşmıştır? Kısaca imtihanlarda bir değerlendirme ölçütü var mıdır? Bu sorular açıklanmaya muhtaç sorular olacaktır.

Etik Beyanı

Bu çalışmanın, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik ilke ve kurallarına uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, çalışmanın Committee on Publication Ethics (COPE)' in tüm şartlarını ve koşullarını kabul ederek etik görev ve sorumluluklara riayet ettiğimi beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmayla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Declaration

I declare that this study is original; that I have acted by the principles and rules of scientific ethics at all stages of the study, including preparation, data collection, analysis, and presentation of information; that I have cited sources for all data and information not obtained within the scope of this study and included these sources in the bibliography; that I have not made any changes in the data used, and that I comply with ethical duties and responsibilities by accepting all the terms and conditions of the Committee on Publication Ethics (COPE). I hereby declare that if a situation contrary to my statement regarding the study is detected, I agree to all moral and legal consequences that may arise.

Hakem Değerlendirmesi

: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması

: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek

: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review

: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest

: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support

: The authors declared that this study has no financial support.

Kaynaklar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, *MF.İBT*, 21/14, 21/76, 21/85, 21/87, 21/104, 21/108, 21/113, 22/9, 22/19, 22/49, 22/71, 22/103, 24/82, 26/51, 26/111, 48/25, 53/3, 100/137, 104/10, 173/35, 177/72, 200/29, 303/86, 322/74, 333/56.

BOA, *İ.MVL*, 444/19767.

BOA, *MF.MKT*, 94/105, 98/122, 101/91, 113/105, 114/98, 115/48, 115/62, 125/61, 347/3, 1027/40.

BOA, *İ.MMS*, 126/5394.

Sürelî Yayınlar

Düstur. “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” I. Tertip, II, (Dersaadet: Matbaa-i Âmire, 1289), ss. 196-198.

Düstur. “Umum Mekatib-i Rüşdiyenin Nizamname-i Dahilisidir” I. Tertip, II, (Dersaadet: Matbaa-i Âmire, 1289), ss. 249-251.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye. 1318 Sene-i Hicriyesine Mahsus, (Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliyye: Matbaa-i Amire, 1318/1900).

Araştırma Eserler

Ahatlı, Erdinç. “Şakk-ı Sadr”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXXVIII (İstanbul 2010), ss. 309-310.

Akyüz, Yahya. *Türkiye’de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1839-1950)*. Ankara: Pegem Akademi, 2012.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2007.

Akyüz, Yahya. “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmuallimîn’in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış.” *OTAM* 20 (Mart 2006): 17-58. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000532

Akyüz, Yahya. “Çağdaş Anlamda Öğretmenin Saygınlığı Kavramının Kaynağına İlişkin İki Örnek.” *Çağdaş Eğitim Dergisi* 396 (Nisan 2012): 10-17.

Altın, Hamza. “Osmanlı Son Döneminde Muallim Okulları Dışındaki Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Genel Bir Bakış.” *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (Nisan 2014): 11-24.

Altın, Hamza. “II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Me-selesi.” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

Aykanat, Mehmet. “Klasik Dönemde Osmanlı Devletinde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet.” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 34 (Nisan 2018): 165-188.

- Bedirhan, Hasan Çağrı. “Serfice’de Modern Eğitim Kurumları (1875-1912).” Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2019.
- Cücük, Eyüp, Bay, Erdal ve Doğan, Ayhan. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı’da Öğretmen Yetiştiren Kurumlara Öğrenci Giriş Şartları İle Usullerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi (Nizamnâme ve Talimât-nâmelere Göre).” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16/1 (2017): 136-161.
- Çakmak, Biray. “Gediz Kazası Erkek Rüşdiye Mektebi (1873-1907) ve Mehmet Emin Efendi’nin Muallim-i Sâni Tayini.” *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2017): 223-251. DOI: 10.1501/MTAD.14.2017.1.11
- Çelik, Ahmet. “Tanzimat’tan Günümüze Türkiye’de Farsça Öğretimi.” Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2005.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.
- Dilaver, Hüseyin. “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları.” Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.
- Duman, Tayyip ve Dilaver, Hüseyin Hasan. “İstanbul’da Açılan İlk Darülmuallimin.” *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi* 9/26 (Eylül 1996): 651-658.
- Ergün, Mustafa. “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Çalışmalarının Gelişmesi.” *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/2 (Haziran 1987): 10-18.
- Erkol, Hilal ve Şafak Kaya, Özgür. “Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti’ne: Öğretmen İstihdam Politikalarının Tarihsel Seyri.” *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi* 6/5 (Aralık 2023): 1206-1221. DOI: 10.5281/zenodo.10446129
- Hocaoğlu, Öznur. “Mitler Gerçeklere Karşı: Hz. Muhammed’in Peygamberlik Öncesi Yaşamındaki Olaylar.” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (Haziran 2018): 231-267.
- İlikli, Yeliz. “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Öğretmen Yetiştirme Sorunu. (Darülmuallimin ve Darülmuallimatlardan Öğretmen Okullarına).” Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- İpşirli, Mehmet. “Müderres”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXI (Ankara 2020), ss. 467-468.
- Kaya Doğanay, Fatma. “Rüşdiye Mekteplerinde Tarih Dersi.” *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 25 (2011): 107-119.
- Memoğlu, A. Zeki. “İmparatorluktan Cumhuriyete İlk Öğretimimiz.” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 10/21 (Şubat 2010): 241-252.
- Özcan, Abdülkadir. “Mehmed IV”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVIII (Ankara 2003), ss. 414-418

- Özcan, Abdülkadir. “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi.” *150. Yılında Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, ss. 441-473
- Özkan, Recep. “Darülmuallimîn’in İlk Nizamnamesi ve Prof. Dr. Yahya Akyüz.” *Akademik Matbuat* 2/1 (Temmuz 2018): 1-15.
- Öztürk, Cemil. *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Sarıay, Erciment. “Son Dönem Osmanlı Taşra Okullarında Eğitim ve Öğretimin Önemli Bir Figürü: “Muallim-i Sâniler.” *İnsanı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?* Ed. Osman Zahid Çiççi vd., TİMAV 2022, ss. 230-263.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”, TDV İslâm Ansiklopedisi, XXVI (Ankara 2002), ss. 533-536
- Şanal, Mustafa. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kız Öğretmen Okulunun (Dârülmualimât), Kuruluşu Okutulan Dersler ve Kapatılışı (1870–1924).” *OTAM* 26 (2009): 221-244.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. Haz. Gündoğdu Raşit vd., İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.
- Şimşek, İshak. “Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbakırlı Yöneticiler.” Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013.
- Taşer, Seyit. “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi.” Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Telli, Hasan. “Meşihat Arşivi’ne Göre Amasya Müderrisleri.” *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 7/2 (Aralık 2024): 732-758.
- Turan, Refik. “Osmanlı Devleti’nde Öğretmen Yetiştirme ve Öğretmenlik Meslek Bilgisi Dersleri.” *Ankara International Congress On Scientific Research 7*, Ed. İsmet Çelik, Ankara: İksad Yayınevi, 2022, 1153-1162
- Türk, İbrahim Caner. *Tarih Eğitimi (1839-1922)*. İstanbul: Arı Sanat, 2013.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- Yadi, Ahmet ve Yılmaz, Harun. “Tercüme-i Hâl Varakası ve Sicill-i Ahvâl Kayıtları ile İlgili Yapılmış Çalışmalar.” *Gelecek Geçmişi Tartışıyor Ulusal Tarih Öğrenci Sempozyumu Bildirileri*, Ed. Elif Aşçı vd., Isparta 2013, 431-444.
- Yetişgin, Memet ve Dumanoglu, Sevim Ceylan. “Darülmuallimat Mezunları ve İstihdamı.” *Cappadocia Journal of History and Social Sciences* 9 (Ekim 2017): 493-509.

Yıldız, Hatip. “Osmanlı Devleti’nde Mülki (Sivil) Erkek Rüşdiye Muallimlerinin Nitelikleri Hakları ve Sorumlulukları.” *History Studies* 6/3 (Nisan 2014): 369-382.

Yıldız, Ramazan. “1. Meşrutiyet Döneminde Uygulanan Tarih Eğitimi.” Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.

İnternet Kaynakları

Türk Tarih Kurumu (TTK). “Tarih Çevirme Kılavuzu.” Erişim 9 Mart 2025. <https://www.ttk.gov.tr/tarih-cevirme-kilavuzu/>

TDV İřlam Ansiklopedisi. “Mûsile-i Sahn.” Erişim 9 Mart 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/musile-i-sahn>